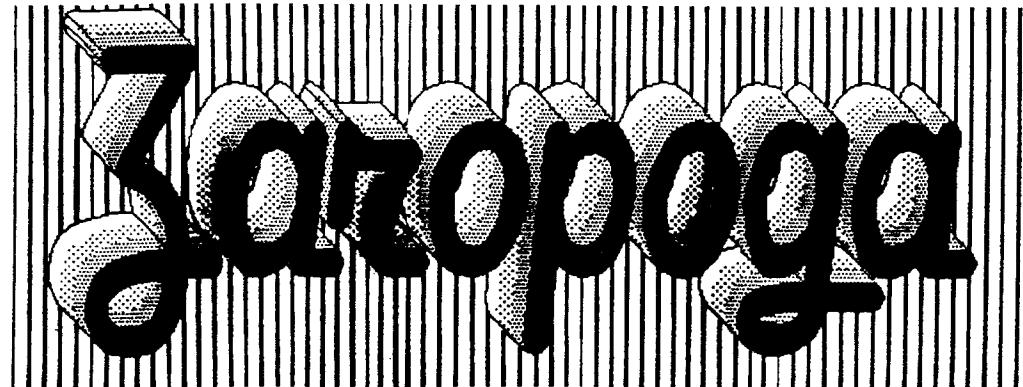

Zanopoga

KULTURA I ZABYTKI ŁEMKÓW W POLSCE 1/4/95

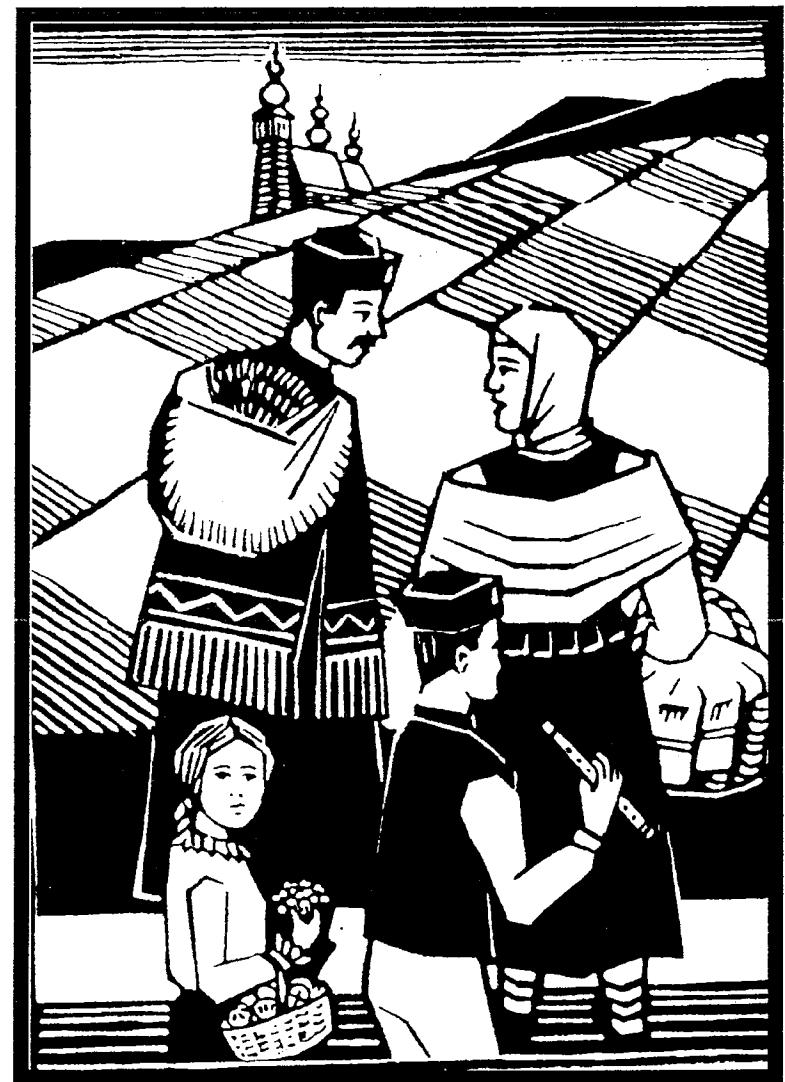
ZADÓRDA

łemkowski kwartalnik

Pierwsza strona: kompozycja - w tle obraz I. Kalynycza
Wczesna wiosna - olej 1986 - foto W. Graban.

Ostatnia strona: Nikifor Drowniak *autoportret*, akwarela
ze zbiorów Muzeum Okr. w N. Sączu, reprod. P. Drożdżik.

(ISBN 83-901770-2-1)

ВЕЛИКДЕН — графіка Василя Мадзеляна (США)

Шановны Чытачы!

Оддаєме в Вашы руки четверте чысло "Загороды". На підсумування, шыршу оціну ишы за скоро, бо не минуло дуже часу од выпуску першого номера. Хотілобы ся гарще, ліпше зредагувати кождий материял, приготавити обшырніше культурну тему, сігати до старых джерел, непублікованих чи мало знаных чытачам історії. Тото што друкуєме в великій мірі залежыт од Вас, од заангажування в нашы справы лемківского середовиска, бо оно творить гнесьне Лемківщыны и помнажат ёй культурне придбаня. Зато до Вас, в тім 'місци ся одкличу — дбайте про свое, и незалежно од Вашых поглядів на справы національны, релігійны — спільно підтримуйміе поломінчык нашого лемківского існування. Надсылайте материялы якы в Вашым погляді повинны найти місце на сторінках "Загороды". Можут они быти неопрацюваны, в мові яку знате, але все про нашы лемківськы проблеми. Редакуйміе "Загороду" разом, и разом ся вчыйміе як будувати наше заран.

Дуже осіб надсылат своі дописы, купує часопис, сперат го фінансово, помагают пошырювати круг чытачів (бо треба знати, же часопис не ма дофінансування, и вшытки што го творят, роблят того суспільно), але сут и такы (іх право) што обонятно підходята до проблемів культуры. Чы до них мати жаль, а може претенсію? Певно ні, бо то ситуація в якій ся находята так діє — то не они. Вшытки которы нам жычливы, скоры до помочы — сердечно дякуєме!

Надходит святочний час, дни в якіх чловек чловекови простити годен. Най тот момент сцілят нашу розогнану, розбиту бурливыми подіями громаду. Вірме, же в весняны дни яснійше засвітит сонце, а з розшмареных "кости" зими зродит ся нове жыття. Будме юго учасниками.

ХРИСТОС ВОСКРЕС !

Дякуєме сердечно тым вшытким которы всперли "Загороду" — купили ёй, помогли найти новых чытачів а часто заплатили більше як ціну примірника. Дякуєме священикам які розповсюджували часопис. Боже вам заплат! Тішыме ся, же сут серед нас люде (з таком віром зме приступляти до редактування часопису), которым неє чужа материньска культура, власна хоц вкрадена и знищена лемківска загорода — рідна Лемківщына. Ратуйміе тото што остало, духове и материяльне. Гнеєка хочеме передставіти тых, які творят пресовий фонд "Загороды":

1. Дзямба Іван — Домброва Тарн.	— 50 зл.
2. Дичко Стефан — Полковіце	— 28 зл.
3. Зволіньський Ярослав — Кошалін	— 15 зл.
4. Зърулка Михал — Варшава	— 20 зл.
5. Курдило Миколай — Щецін	— 30 зл.
6. Мерена Ярослав — Зелена Гора	— 5 зл.
7. Молодчак Славомір — Гожів Влк.	— 56 зл.
8. Окаль Петро — Вроцлав	— 20 зл.
9. Пецух Григорій — Закопане	— 5 зл.
10. Przedsięb. H. Usług. "Pewność" - Olsztyn	— 200 зл.
11. Сметана Семан — Торунь	— 20 зл.
12. Тилявський Роман — Легініца	— 25 зл.
13. Хомяк Ярослав — Горлиці	— 20 зл.

Рада Музею Лемківской Культуры в Зиндрановій и Редакция "Загороды" ишы раз ўширо дякуют!

Музейне конто: BS w Dukli Nr 680-2711-1

В редакціі "Загороды" або на адресу Музею Лемківской Культуры в Зиндрановій можете скласти замовлення (пересылка за зарахуваньом почтовым) на:

"Cała chmielność świata" — поэзия Б.І.Антонича (оригінал и переклад на польську мову) — ціна примір. — 2,5 зл.
"Загорода" — чысло 2-3/94 — ціна — 3,5 зл.
"Gorące lato śmierć i winogrona" — польськомовне оповідання Яна Хованця про висеління Лемків з Тилича в 1947 року. — ціна примір. — 2.0 зл.

Ярній ден моого дітиńства

Яр – то найкращий час в році, то час сіяня и час надії. Ціла природа будить ся до життя з твердого, зимового сну. Потічки виволені з ледових оковів, черкочут весело. Земля штораз барже нагріта ярнім сонцем окрывают ся зелеными травами и квітьом. Прилітє пташына до залишених осіньом гнізочок, чути єй радісний сьпів. На деревах пукают весняны пучки, и гнет зашумлят зелены гаї. Не знам чи всяди яр ёст так чудесна, як на мої рідній Лемківщині.

(...) Смотрю ся на гнешню яр, и хоц того року пришла она вынятково скоро, завчасу зазеленіла ся наша перекрасна Лемківщина, то в душы одозвал ся жаль за безповоротні проминулом, безжурливом весном моого дітиńства. Прибуло прикликати в памяти радісний ден моїх дітчых років. Чого він был такі радісний, так інший од гнешньої штоденности? Чом так інакше смотрю на нього по роках, з перспективы часу? Хоц не было то так давно, гнеска и я, и мої ровесники часто гвариме: Як інший был съвіт нашого дітиńства, а як інакше переживають тот вік наши діти. Не ходит мі о цивілізаційний поступ, які ёст натуральным бігом справ. Мам ту на думці духове пережываня, вартости, которых гнеска бракує, або котры не сут доцінны. Чом так ся діє? Чом?

Перший ден польових робіт, в которых брали участ вшытки домовники – од наймолодших до найстарших. В нашій родині, як раз я малам щестя быти том наймолодшом дітином – а відомо, же наймолодшому найвеце позваляют, а обовязків дают найменше. Має то свої добри и злы стороны, але то юж инша справа. Перед тым няньо, часом адже цілий тыжден ходили кінми орати землю. Барз было то для нас чудне як під першу скыбу приорювали цілий хліб закрученій в білий обрускік. Робили так зато жебы все хліб на хліб был, жебы нигда не забракло нашого насущного.

В такій погідний ярній ден, ціла родина рыхтувала ся до первого спільного выходу в поле. Родиче мусіли скорше зачати ґаздівську роботу, жебы обйти худобу, и як найскорше піти в поле. Коров прецін ищи ся не пасло, а и инша живина вимагала накормліня и опоряджання. В тых часах в нашім селі не было так званых специалістичных ґаздівок; кождий ґазда мал пару коров, телят, коня або двох, єдно або два пацята, двадцет пару кур, а на яр акурат клюли ся курята або качата. Не было ищи моды брати курята з *выленгарні*, кожда ґазданя старала ся насадити дві-три квоки на курята и з єднú на качата. А то тіж потрібувало дуже роботы, вправді не так аж тяжкой, але вимагающей дуже часу. Квока мусіла быти специальню кормлена, яйца хоронены жебы іх не заморозила, а тілько часу потрібувало пак накормліня куряток, и то по пару раз на ден. Зато тілько радости мали діти з годуваня курят – не мож описати. Был то час забавы, повязаной з пожыточном працьом, а тым самим – привыканя до обовязків на міру дітчых можливости и в згоді з натуром.

Як юж худоба отримала што ся ій належало, няньо з моїма братями

рыхтували на віз вшытко знарядя и насіння, яке будуть потрібувати на поли, а мама рыхтували ідола на решту дня. Коли ґазда ишол перший раз на яр в поле сіяти – то кропил свяченом водом и зерно до засіву, жебы Бог дал добрий урожай. Газдня в тім дни не замітала хъжы жебы зерна не вымітати. Стары Лемкы не любили тіж нич пожычати з дому в тот ден бо ся хліб роздає.

Коли юж вшытко было порыхтуване, зо знаком хреста ціла родина рушала в поле. Подібна ситуація была в інших родинах, єдни перве, други пізнішее выходили на поле, а коли переходили обіч сусіда, голосно и радісно поздоровляли: Дай Боже щесьця, а зза меджы долітувало: Дай Боже здоровля.

В тот перший ярній ден погода была прекрасна, сонце сіяло ясне проміння на Лемківщину, одіту в зелены кольоры надії. Пташки виспівували єден перед другим, кождий інакши мельодії. Повітря было так чисте же з горы, з над потока видно было од Вірхні по

реєтівськи поля, а часом далеки верхи Татрів. Кажда родина працювала на своім полі, а вшытки разом творили єдну велику родину на зелено-білий шаховници Лемківщины. Люде працювали тяжко. Няньо руками сіяли зерно, мама зберали каміння и сипали на пут. Мы діти, тіж старали зме ся помагати и думали зме, же як в єден рік ви择бераме до каменика, то юж буде спокій. Правда была така, же за рік зас вирювало ся нове и зас треба было зберати... Хоц плечи боліли по тяжкій роботі, Лемкам вшытко винадгороджувала радіст з того, же роблят на свої земли, не на чужыні, же обік свій сусід и вшытки видят того само. А віділи: свої горы, свої ліси, своє село, серед села свою церковцю, которой бляшаний дах блищаць з далека як дзеркало, одбивал сонечны проміння, розпостерал іх на поля з таком силом, же витискало слезы з очы вірных лемківських діти.

Памятам радісну мамину твар, коли приносили зме перши весняны квітки, назбераны в потоці, або хоцбы жменю лотату в кольорі сонця. Няньо тішыли ся співом пташат, а было іх товды так дуже, же ціле повітря здавало ся

ціркати. Носили зме все в кышени даякі грошик, бо добре було, як зозуля – перший раз на яр – окукала человека з грошом – то значило, же цілий рік гроши не бракне.

Коло полудня ціла родина сідала разом до ідла, кождий на штоси – на даякі лах, бо до св. Юрія не казали сідати на голу землю. Тепер тіж часом, будучи на прогульці, іме на полі, але то не тото само. Тамто іджыня мало свій глубокій зміст, було як тайна, смакувало інакше. Нич и нігда не заступило смаку тамтого хліба, який пекли мама, а ищы як вирізали в нім серединку і наклали пахнячого, свіжого масла – то... слів бракує. Памятам загорілу сонцем няньову твар, коли яко остатні сідали з нами до полуценку, все знімали шапку, а руком – што пальці єй не все хотіли выпростити ся од роботи – робили знак хреста. Была то хвиля одпочинку, и хвиля короткої, спільноНой бесіди, мама все дбали, жебы зме ся наїли до съита. И зас першы до роботы ставали нянь; они все выконували найтяжшы роботы и надавали ій ритм. Мама, помогали няньови зо спокойом, вказували нам зміст штоденного, людского труду.

Коли перед вечером вшытки зачынали сходити зо своіх шахових піль домів – и наша родина зо знаком хреста кінчила працу. Зас поскладали вшытки! знарядя на віз; ишли зме з мамом домів, одмовляючи спілно молитву, славлячи Бога за поміч в гнешнім дні. З переду нянько ишли обік воза, шапку несли під пазухом, тіж вели бесіду з Всеышнім.

Сонце сковало ся за горы, а ярній ден мого дітињства, на жаль, одышол в минуліст.

Надійка (Лемківщина)

П.С.

По роках родит ся звіданя: одкаль товды totы бідны Лемкы, згаруваны, перемучены – одкаль они черпали totу велику радіст, которую вливали и в наши, дітячы душы? Чи з факту бытія ту на своім, на рідній землі, чи з глубокой вірбы в Бога, чи... зо вшыткого разом?

На нашу многостражданну Лемковину тіж завитала нарешті Яр. Зерно засіяне поколіньком наших предків долго чекало на ярнє сонце, жебы тепер зыйти и выдати плід стократний, для наступных поколінь Лемків. Якы будут жнива? Тото што збереме з нашої нивы задецидує о нашім быти або не быти. Зато берме ся до яруваня, вшытки разом, вшытки в єдности. Хоц добре знаме до чого провадит нищительське, старе римське право "divide et impera" (діль и пануй), мы сами ділимє ся не на двое чи троє, мы ся десяткуюме...

Дорогы Лемкы, не змарнійме ищы єдной, а хто зна чи не остатнью нашей яри, а на початок спільноНой роботы – Дай Боже Щестя!

Згідно з попереджаньном в 1 номері "Загороды" (червень 1994), продовжаме матеріялы про церковний вистрій, іконы, композицію іконостасу – взагалі про "духа лемківской святыни". (ред.)

"Отворіться царскі ворота"

Де маме глядати гнеска царски двері – в церкви, чи в музею? Хто з нас ищы може ся похвалити, але не тым, же в церкви співат Отворіться царскі ворота, а тым, же царски двері отверают и заперают ся під час його богослужіння.

Царски ворота (як лем сут в церкви), притігають нашу увагу своїм красом и артизмом виробництва, быти може, же в тім кус помагат ім центральне положення в іконостасі. Як до них підходить; чи лем як до річы, перекрасной річы, а може трактувати іх так як іншы двері в церкви? Ні, бо лем они звут ся царскими дверми, и лем нима выходить до нас Цар Славы.

Гнеска барз часто нашы "Królewskie drzwi", бо и так іх звут, не сут юж собом. Існуют в наших іконостасах хыбаль лем зато, же вставили іх там нашы дідове (здає ся мі, же денекотрим лем заваджают). Не розуміємо іх значыня, символікі яку несут в собі. Кого зато винити? – Нас самих? Мы зме лем овечками, маме своіх пастырів, а правду бесідувати то мы вшытки вартаме кяя – того лемківского кяя з приповідкы: *кылом того хто не шанує свого*. Просме лем Бога, жебы не трафил ся нам за барз сукатий! Плекайме стары звыча і нашых предків, бо не вшытко што старе, мусит быти зле. Ратуйме што ся лем даст вратувати (ту одкличу ся до арт. I.Пырча *Памятки наша дума – наш обовязок!*), ратуйме тіж царски двері для себе самих! Для пошаны минулого.

Чом бороню царски двері? Бо сут прекрасны, гнеска мам в памяти totы якы–м відів в конечнянській и панкнянській церкви. Єдны и други зневолили мя своім неповторном красом. Сут ищы іншы поводы мого зацікавлення (оком іх не высмотриш), глубокій богословскій зміст и літургічне значыня.

"Я двері вівцям"

Paul Evdokimov пише: Kiedy otwiera się Królewska Brama, Królewstwo Boże jest już pośrodku nas. Niebo zstępue i człowiek jednoczy się z chorem aniołów, by godnie spotkać Przychodzącego: Król królów bowiem i Pan panów się zbliża (Paul Evdokimov - Prawosławie, Warszawa 1986 str. 311).

Пауль Євдокімов твердит, же старчыт отворити царскы двері, жебы Царство Небесне, Небо и Ангелы были посеред нас, зато же святилище єст символом Неба. Іконостас и його царскы двері не oddіляют нас од нього, але сут ту зато, жебы зме могли го взріти. Іконостас єст іконом Неба, він вказує нам Небо, без нього не могли зме го відіти, бо не можна взріти очыма тіла в тото што нематерияльне, понадчасове (што было, єст и буде) духове. Гнеска годнізме Небо высмотрити лем очыма нашой душы – до того конечна наша сильна віра.

Ідме дальше. Чи царскы двері то лем двері якима приходит до нас Цар Славы, Цар Царів, а разом з Ним його Царство? Królewska brama ikonostasu jest tutaj profetycznym (пророчым – М.П–Я) znakiem słów Chrystusa - Ja jestem bramą o wiec. (Henryk Paprocki - Eucharystia w prawosławiu, w: Eucharystia w dialogu ekumenicznym. Warszawa 1989 str. 108/109).

Адже Царськы враты – то сам Ісус Христос, то його символ. То наша Дорога, Правда и Жыття, то наш хліб наслущний – хліб жыття. Ёдина наша Дорога до Царства Небесного, мы вшытки мусиме до Христа облекостися. Можеме спаси себе и свою душу, коли понесеме свій хрест за Царем Славы.

Царскы двері хоц не є на них іконы нашого спасителя, сут символом Ісуса. Потверджают тото іншы іконы. Містит ся ту ікона Благовіщення, адже ікона початку туземной дороги Сына Божого. Благовіщення єст джерелом нашого спасіння. В тропари Благовіщення так співаме: Днес спасіння нашого главизна і ёже од віка таїнства явлені... Каноном царскых двері сут тіж штырі іконы євангelistів. Чом ту сут? – бо свідчат про Ісуса. Завдякы ним знаме вшытко о Спасителю, о його жытю, о його правилах, которыма Він ся керувал, которы залишыл нам яко правило нашого туземного жыття. Марко, Матвій, Лука и Йоан, дают нам вшытким змогу познаня Ісуса Христа. Завдякы ним, може в нас стати ся Павлова переміна живу вже не я, а Христос, що живе в мені

– Посланя св. апост. Павла до Галатів 2.20. (Біблія...стр 1434). В євангелиі Йоана чытаме: Я – двері: коли через Мене хто ввійде, спасеться, і той ввійде та вийде, і пасовисько знайде (Євангелія від св. Івана 10.9. Біблія або книги...стр. 1325).

Были давніше, и гнеска тіж сут одступства од іконографічного канону царских двері (іконы штыріох євангelistів і ікона Благовіщення). Колиси мож было ту взріти и іконы святых: Йоана Златоустого, Василя Великого. Гладышовяне зас (котры ходят до православной каплиці) знают, же на царских дверях іх іконостасу єст лем ікона Благовіщення, а панкняне видят в себе лем сам Хрест. Чи буде то інша ікона (святы: Йоан, Васілій) чи лем сам Хрест, все царскы двері вказуют на Ісуса Христа. Йоан Златоустий и Васілій Великий навчали нас прецін як прославляти Бога, но а про символ хреста юж не мусиме бесідувати.

Адже вшытки царскы двері провадят нас до Ісуса Христа, нашого Царя.

Літургічне значыння царскых двері

Отверати царскы двері чи не робити тог? Церков Греко-Католицка отверат іх лем раз – на початку богослужыня, и лем раз заперат – по остатнім благословлінню, по одпусті. В Православній Церкви (на Лемківщині) єст з тым ріжні, и заперают и не заперают іх під час церковных одправ, то залежыт од місцевости, од люди, од священика. Разом задумайме ся над тым, чом царскы двері треба нам заперати и отверати під час східних богослужынь. Не одмітуйме тога перекрасного звычаю наших предків, лем зато, же мы гнеска того не розумієме. Старайме ся переконати тых, што не видят такой потребы. Отверати и заперати двері то розуміти глубокій зміст, усвідомити собі людску неміч, свое місце – то повчыня покоры и Мудrostи Божої.

Жебы ся не розводити, поминеме богослужыня: вечырню и утреню, а бесідувати будеме лем о Службі Божій з двох причин, зато же:

1. Служба Божа перевищає всяку іншу молитву, бо вона

найкраще прославляє Бога і виєднує нам найбільше ласк (св. Єфрем).

2. Служба Божа єст найчастішым гнесьнім наших церковних богослужынь.

Коли отверати, коли заперати?

- Царські двері аж до Малого Входа сут заперты, не отворают ся.
- Отворены сут од Третього Антифону аж до Благальної Єктенії, адже отвераме іх на Малий Вхід, и при отвореных співаме: III Антифон, Тропари и Кондаки, Трісвятую Пісню Святий Боже... и слухаме: Апостола, Євангеліи и проповіди.
- Двері заперают ся по проповіди, перед Благальному Єктеніюм Речем всі од всея душы...
- Священик отверат іх зас на: Великий Вхід на Іже херувими...отверат іх лем на Великий Вхід, по зложиню чаши и дискосу на престолі, по прикрытию іх воздухом и окаджину, иде заперти царські двері. При запертю співаме: Єктенію Пожертвуваня /сполним молитве...Благальну Єктенію Заступи, спаси... Символ Віри, Освячыня, Отче наш, а священнослужытель роздроблює Агнец и причащат ся.
- Тепер на Причаст Вірных перед возгласом Со страхом Божым и вірою приступите – отверают ся остатній юж раз.
- Заперты гет сут юж по Одпусті, по закінчыню Службы Божої.

На конец залишил ём ищи барз важну річ. Товды як заперают и отверают ся царські двері, священик засуват и одсуват катапетазму (занавісу, кавалчык полотна). Засунена нич нам юж не дозволит дізрити з того што діє ся в святилищи. Зробил ём так нароком, думам, же буде ліпше, коли обесідую тото тепер. Занавіса (катапетазма) часом одсунена єст, и товды, коли царські двері сут заперты, одсуват ся ёй на Вірую, а заперат на причаст священнослужытеля (перед возгласом Вонним. Святая святых).

Повіли зме собі коли ся мають заперати и отверати царські двері, коли має быти одкрывана и закрываана занавіса, але на тым ищи не конец. Мы мусиме знати не лем того коли, але и чом ся того робит. Мусиме зрозуміти, чути потребу іх існуваня підчас Службы Божой. Розуміти бесіду запертых и отвореных царських двері. (далі буде)

Марко Постіл—Яруга (Лемківщина)

Cerkiew w Kwiatoniu

Kwiaton to miejscowość w gminie Uście Gorlickie (do 1947r. Uście Ruskie) w woj. nowosądeckim. Najwspanialszą i zwracającą uwagę budowlą we wsi jest cerkiew p.w. Św. Paraskiewii. Wzniesiona zapewne w drugiej połowie XVII w.* wg. tradycji ok. 1700 r. wieża z 1743 r. (data na belce). Odnawiana w 1811, 1863, 1885, 1904, ostatnio 1991r. Zbudowana w typie północno-zachodnim, trójdielna z kwadratową nawą, babincem i prezbiterium. Drewniana, konstrukcji zrębowej, pobita gontem. Wieża słupowo-ramowa o pochyłych ścianach z izbicą. Słupy wieży ujmują babiniec, wokół zahata. Nad nawą dach namiotowy, łamany uskokowo, nad prezbiterium trójkątny. Hełmy wież oraz zwieńczenia kopuł baniaste z pozornymi latarniami. Polichromia wnętrza figuralna i ornamentalna z 1811 r. odnawiana w XIX w. Ołtarz w kształcie konfesji XIX wieczny. Ikonostas z zespołem ikon zapewne z XIX w. odnawiany przez Michała Bogdańskiego w 1904r.** Dwie ikony NMP oraz Pieta XIXw. Krzyż procesyjny dwustronnie malowany z 1800 r. Dwa lichtarze paschalne rokokowe XVIII w. Cerkiew otoczona murem, w nim bramka być może XVIII w. Jest przykładem niemal doskonałej formy budownictwa cerkiewnego zachodniej lemko-szczyczyny. Do 1947r. grecko-katolicka (po wysiedleniu Łemków), użytkowana przez parafię rz. kat. w Uściu Gorlickim.

* Łemkowska drewniana architektura cerkiewna.. Ryszard Brykowski, Ossolineum 1986.

** Rocznik Diecezji Tarnowskiej. (op. L.S.)

Коротка істория села Квятоњ

В долині ріки Жданія в оточенні перекрасной карпатской природы, у підніжжя гор які звали Ділом, Убочом и Поляном – видно лемківське село Квятоњ. Трудно подати докладны писаны джерела про село, його початки сігають XV –століття (денекотры подают рік 1539). Єдно є певне, што село заложили Лемкы, автохтоны той землі званом гнес Лемковином.

Найкращым памятником церковного містецтва, нашої ту

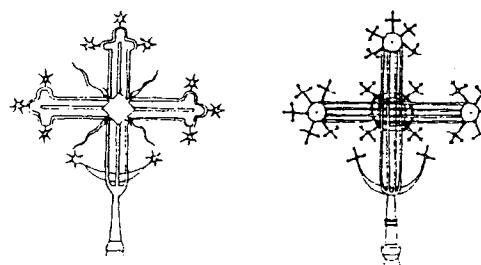
присутности є церква Преп. Параскевы, про яку згадуєме вище. Уважана за найперараднішу на Лемківщині, за перлину нашої церковной архітектури – і я ся з тым погоджу. Треба быти в Квятона, в близу церкви, жебы на власны очы переконати ся про ей красу. Высоко в гору стрыляют церковны куполы од найвекшой на вежы, до малой над презбітериум. Чудово компонуе брыла з окличными верхами гір, якы нагадуют шатровы дахи церкви. Побіч церкви захованый цмінтар зо старым камінным хрестами роботы бортнянских каменярів. Зо старой Квятона заховали ся хыжы в частині села яке звали "шолтыством". До выселіня діял млин водний мого няня Константина. Засилувал тіж електриком вышній конец села. Істория Квятона и ей жытелів має як и ціла Лемківщина своі спокійны и бурливы, а и трагічны моменты. Перша Світова Война одбила пятно на нашым селі. Фронт під Горлицями, штурм на багнеты на реєтівскі горі Ротунда и Маґурі, залишил богато цмінтарів, спаленых хыж на околиці. В Талергофі гынули наши люде, інтелігенция, за Православну Віру, за званя Русин(в 1936 р. в селі было 320 православных вірных). Сельський спокій не был довгий. Пришла II–Світова Война. Застала она в селі 46 лемківских родин. Были и в Квятона жертвы гітлерівского террора. Погинули молоды люде, серед них квятоњска учителька Леся Александра Віслоцька. В поблизку Гладышові по змінах

Квятона – церков св. Преп. Параскевії
графіка Тирс Венгринович

Кресты квятоњской церкви:

1. презбітериум 2. нава.

політичных в Польщы, стараньном директора мігр Романа Мадзулі, надано початкові школі імено – Александры Віслоцькой, замордуваной німецькима катами в ясельской тюрмі 24 вересня 1943 року. В 1945–46 роках половина селян з Квятона была выселена на схід, а в 1947 трагедия акції "Вісла" пересудила о тім, же Квятона остала ся опущеным селом, де ани пес юж не забрехал. Остали ся лем дві родины (шолтыс и єден газда в нижнім кінци села). Залишили добыток цілого жыття, свои хыжы, горы, лісы и поля, а сами зневоленые під багнетом польского войска ишли без Маѓуру до стації в Загужанах, а потім дале, дале везены в незнане. Господ Бог дал єднак хоц лем денекотрым повернути з выгнаня в 1956р. Але повернули не на свое. На свое могли лем смотрити. Мусіли зачынати од початку, а обставины были не легкы. Гнеска жыє в селі 8 родин православного и католицкого візантійско-українського обряду. Решту населеня то римо-католики. В 1988 році, невелика громада православных Лемків одремонтувала давну православну часовню – невелику каплицю, побудувану в 1933р. яку братя римо-католики хотіли знишыти. Духову послугу чынит о.Декан Володимир Канюк з Ганчовы, а старостом церковным є Семан Пырч з Квятона. Вшытки парохянне дбают про церковцю, роблят всякы консерваторско-ремонтовы работы, а поміч дополняют наши братя Лемкы зо сусідніх сіл, котры берут участ в Службі Божій, што дай Господи Боже на дальше. Корыстаючи з нагоды, од Квятона складу тым вшыткым бажаня всякого добра, здоровья на Многая и Благая літа, специальну паньству Дубецам з Ганчовы, жебы як найдолше нам так чудово співали. Дай Боже! Квятоњяне подібно як вшытки наши Лемкы жыют не лем жытлом духовым. Мают и они надію в пришлости хоц частинно загадувати тото што ім забрано-вкралено. Вірят тіж, же будут газдувати в своіх лісах, и будут дале поперати всі діяня о зворот іх власности. Тепер конечно нам ся єднати в діяню, взаімно розуміти, вірити в себе и інших. Кажде лемківске село, в тім и Квятона, потрібуют на штоден пригадувати собі свою історию, вытігати з ньой высновкы и мобілізувати селян до плеканя старых лемківских традицій, жебы в наших порогах охочо гостили люде з ріжных сторін, жебы не затерто слідів наших предків – одвічных газдів той землі, слідів лемківських поколінь. Сохрани іх Боже.

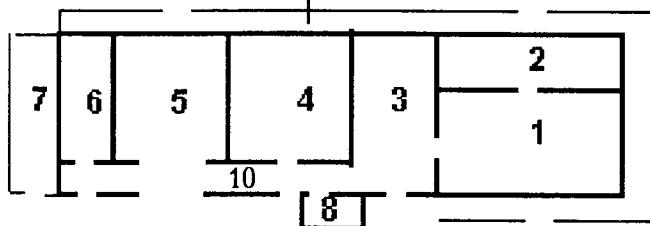
Ігор Пырч (Квятона)

Як на Лемковині будували хыжу...

Давно тому коли Лемко хотіл будувати нову хыжу, то не робил того так припадково як гнесьні мешканці Лемковини. Місце під будову мусіло быти добре спрощене, нешкодливе и надавати ся на туто ціль. На пунктах де мали станути углы нової хыжи, (в штыриох рогах) клали на ніч по кавальци хліба. Коли на другий ден хліб лежйт на своем місци, тот пляц надає ся під будову. Коли хліба неє – пляц під будову ся не надає. Выбрани пляц оборювало ся доокола плугом, жебы до него не мали доступу злы духи. При тій роботі не было вільно кричати ани кляти, бо иначе в новій хыжи не буде згоды; жена не пошанує мужа, а діти будуть непослухнячы. Коли пляц был обораний робили покладини. В штыриох рогах выораного простокута клали грубы камені, які служыли за фундамент, на них клали смерековы спідкы (*трамы*). Коли спідкы были готовы, запрашали священика жебы посвятил пляц під будову и фундаменты (*замолитвати*). На каждім углі робил хрест, в нім глубоку дірку, до которой клали чвертінку срібной монеты, (жебы в хыжи все быт достаток), листя з барвінку, (жебы дівчата скоро повыходили замуж) квіт з осікы або вуждерева, (жебы в хыжи не мал місци гріх), листя тополі (жебы карали ся діти и добре рости), просфору завинену в полотенце (жебы Господ опікувал ся хлібом и доробком газды), кавалец шкла (жебы зла сила не мала доступу до хыжи, и жебы челяд была все здоровая). Коли сполнено вшытки тоты віруваня мож было ставити стіны, а пак дах хыжи.

Але скорше: скорше треба было мати материял. Як споминал С. Мадзелян в своім зимовім дописі – "Зима в Карпатах" ("Загорода" ч.2–3/94) – Лемки аж два тыжні по Йордані брали ся до тяжкой роботи, и в тот час тіж рыхтували дерево до будовы хыжи.

9

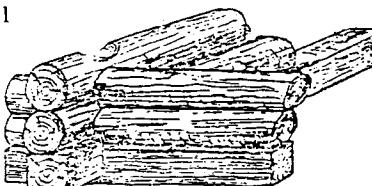

План хыжи: 1. хыжа (ізба), 2. ванкір (комора), 3. сіни, 4. стайні, 5. боіско, 6. пелевен, 7. возовня, 8. куча, 9. загаты, 10. причына.

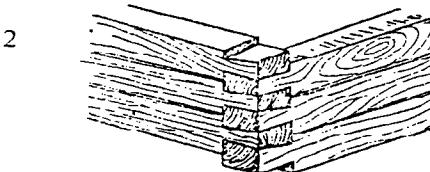
Лучыня кутів (углів):

1. "на облап" – XIX стол.
2. "на рыбі хвіст" – XX стол.

1

2

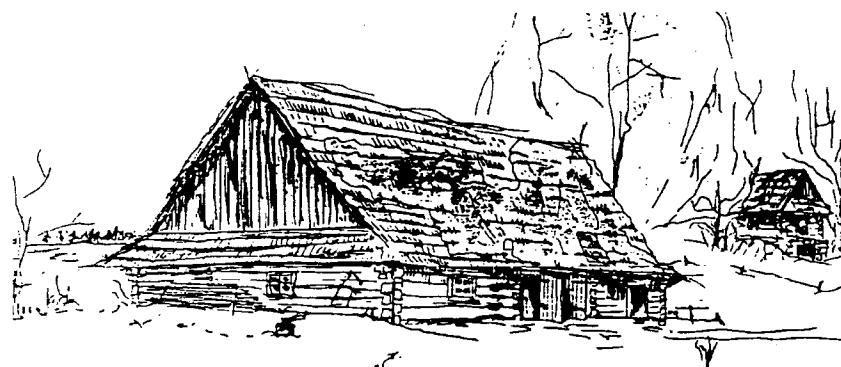
Ишли стинати дерево до ліса сусіди и ціла родина того хто будувал нову хыжу. Стинали и звозили дерево бесплатно. Клоцы (найчастіше ялицьовы) ручно отесувано (звали іх протесы, то значыт, же колиси як не было пил – протесувано), зарізуваю пилами на великих "шарагах" до жаданой формы и грубости (такы пилы и шарагы можете відіти в МЛК в Зиндрановій). Протры давано до стін які зачынали ся підвалином а кінчили платвом, на которых сперал ся дах. В більшости на Лемківщині знаном архітектурном формом хыжи, была "хыжа єдинобудинкова" – означало то, же під єдном стріхом містили ся вшытки поміщыня які малиполнити функціі конечны до жыття лемківской родины. Конструкция стін зрубова: лучыня кутів (углів) на простий замок – "на облап" в XIX столітю, або на скісний без виступів "рыбі хвіст" – XX столітія.

В склад такой хыжи входили: хыжа (бесідували: ходте до хыж) – гнеска повіме велика кухня в якій найбільше місци займувал пец з капом, великий стіл з лавком під вікном, постіль, лада (скриня на лахы). Там головно гуртувало ся жыття родины. Побіч была комора (ванкір) – така гнесьня спальнія, наступні велики сіни, де мож было віхати адже возом зо сіном, дале стайнія для худобы, часто перед ньом прибудувана куча на свині або на куры, боіско з пелевном, возовня а часто тіж з кінця прибудуване поміщыня на уці, накрыте бічным дахом. Цілу хыжу вкрывал єден высокій околени окапом двоспадовий дах, крыты соломом (кычкамі) з гонтовыма острішками. Высокі дах крыл в своі середині великий стріх, который полнил функцию стодолы (зато до сіни мож было віхати возом з якого на плянтро клали сіно без потребы перекладаня го з над боіска). З огляду на остры зими, тяжкы кліматычны обставини, окап даху выпущано понад метер а и більше од стін. Творили го верхні белкы зрубу и трагарів які підтримували повалы. Так хоронене од дощу, вітру и снігу (літом тіж од сонця) місце малополнити важны функціі комунікаціі и магазину. Называно іх загатами (од слова *гатити* – отепляти). Кладено до них сіно, солому, часто и дырва до паління. В місциах де приходили вікна, вырізувано той велькости діры. Подібни

корытар, лем же од фронтовой стороны – переходил од сіни до стайні, боїска и возовні – и звали го причыном, зато певно, же причыняло місця в хыжы. Тота част хыжы была конструкцийно вкомпонувана в брылу и лучыла ся зрубово з рештом (зас загата зроблена была лем з дошок што позваляло міняти ей функцыю). Причына в моім розумініо (як и ціла лемківска хыжа) є великим архітектурным фільтрофійом Лемків. Як зме скоршэ повіли – лучыла она через ряд двери (до сіни, боїска, возовні) вшытки тоты господарскы поміщення ёдным тягом комунікацыйным и позваляла сухом ногом, безпечно корыстати з них без потребы выходжыня на двір, што як знаме в зимовых, гірских варунках не было без значыня. За боіском был пелевен – як само званя бесідує, місце на полу. Лемківска хыжа мае не лем цікавы розвязаня конструкцийны, але тіж здобління-орнаменты и малюнкы, які часто вяжут ся з віруваннями. То часто мало збаданы сліды нашой культуры. Треба до них вертати, бо занедовго не будзе такых можливости.

Лемко через половину року – тяжку зиму, коли былбы змушений, не мусіл выходити з хыжы. Кормил свои *статкы* – худобу и чекал на прихід яри – весны. Такых розвязань не спотыкаем в наших сусідів. Думам, же коли хотят нас называть *волохами*, повинны ближе посмотрити ся не лем на нашу культуру (материялну и духову), але и на свою! Бо діління нас на кольоры чугань и долгіст *тороків* то не вшытку. Знают нас лем з чудовых церковок, а мы сами повинны знати, же ціла наша архітектура то богате явиско в Карпатах. В тім місци хочу одкликати ся до молодых, до студентів – вы сами становте про свою культуру и історию, бо никто за вас того так з серцем, вірогідно не зробит. (далі буде)

Лацо Самборскій (Лемківщина)

Лемківска хыжа в селі Бортне (XIX століття)
рисунок: Петро Квока (Горлиці)

Nikifor - Drowniak

Nazwisko Nikifora

Dwudziestego pierwszego maja 1995 roku minie 100-rocznica urodzin Epifana Drowniaka, znanego pod imieniem Nikifor. We wstępie do kolorowego albumu pt. "Nikifor" autorstwa Andrzeja Banacha, (Arkady 1983) ilustrującego twórczość artysty, autor pisze: *Pochodził z matki biednej. Na wsi nie lubi się biednych; ubóstwo jest przekleństwem zesłanym przez Boga, jak kalectwo, a matka Nikifora była też kaleką, i w dodatku Rusinką, co także nie ułatwiało jej życia. A syn był oczywiście, nieślubny.*

Kiedy powrócimy do Krynicy, do XIX wiecznych realiów wsi lemkowski, jawi się nam los ubogiej matki Nikifora. Urodziwszy nieślubne dziecko, nie miała łatwego życia, również pośród swoich. To był nie tylko niedopuszczalny występek, grzech, ale ujma dla rodziny. W owym czasie *posyłanie na służbę* było rzeczą zupełnie normalną, nie tylko w rodzinach biednych - na chleb należało zapracować. Tak też było w przypadku matki Nikifora, Eudoki Drowniak, a po *incydencie* z nieślubnym synem, rodzina wyrzekła się córki. Z relacji p. Stefanii Krynickiej, matka Nikifora służyła u swoich i tam też ujrzał świat boży przyszły Matejko.

Dalsze losy nowonarodzonego toczyły się zgodnie z chrześcijańskimi regułami. Dziecko należało ochrzcić! Ochrzcić szybko, bo Nikifor był od urodzenia słabowitym, bez zbędnych ceremonii, bo ktoś który się zajmował békartem, (z lemckiego: *kopyla*). Ów epizod został zapisany wspaniałą kaligrafią, ręką miejscowego parocha, dwujęzycznie, w cerkiewnej księdze pod Nr 35 na rok 1895. Brzmi on następująco: *Eudokia Drowniak, wyrobnica, urodziła syna: Drowniaka Epifaniusa, dnia 21 maja 1895 roku; ochrzczony i bierzmowany w dniu 22 maja 1895r. w cerkwi grecko-katolickiej w Krynicy-Wsi. Urodził się w domu Nr 49. Położna: Akulina Szwarcała. Ojciec nieznany. Matka: Eudokia Drowniak, córka Grzegorza Drowniaka i Tatiany z rodu Krynickich z Powroźnika, wyrobnica, głuchoniema, zamieszkała w miejscu. Rodzice chrzestni: Andrzej Kozak i Katarzyna, wdowa po św.p. Jakubie Rystweju - rolnicy miejscowi. Chrzcili i bierzmował: Mikołaj Korpaś - gr. kat. operator w Krynicy.* Odpis metryki (w powyższym brzmieniu) wystawił 20 maja 1960 r. kierownik USC Stanisław Jawor - zaś otrzymał w obecności Nikifora, p. Paweł Stefanowski, lemkowski etnograf, który już w latach pięćdziesiątych był zaprzyjaźniony z malarzem. Kiedy prześledzimy specjalnie przygotowany dla letników plan Krynicy z 1928 roku, obrazujący liczbę pensjonatów, willi i domów z *pokojami dla gości*, odnajdziemy na przeciw obecnego szpitala miejskiego, *dom Drowniaków* (czyt. Drowniaków) jak i dom chrzestnego

Nikifora - Kozaka. (domy te oznaczone są we wspomn. publik. pod Nr. 300 i 303).

Komu to, i po cóz potrzebne?

Ano, kiedy przez lata *utajnia* się pochodzenie malarza, fakt ten bulwersuje społeczność łemkowską, która ma również powody czuć się niechcianą, gorszą, spychaną poza społeczne i kulturowe ramy. Wielcy tamtego okresu, nie chcąc ujawnić łemkowskiego oblicza Nikifora, urzędowo nadają mu nazwisko Krynicki. Pewnie, nie stanowi to powodu do gniewu, gdyż autentyczność nazwiska nie jest przypadkiem ale w stosunku do jego babci... z Krynickich.

Dociekliwi zapytają - no, ale skąd to Epifan - Nikiforem? Zwykle dla bękarta, ksiądz nie nadawał poważanych w lokalnej społeczności imion, wręcz przeciwnie, dla podkreślenia występu dziewczyny, wyszukiwał *brzydkie* - niepopularne, często kojarzone z pogardzanymi postaciami. Imię Epifan u Łemków nie było znane, więc ci, pośród których żył, nazwali go swojsko - Nikiforem (Netyforem).

Czy potrzeba zapewniać, że w księgach parafialnych greckokatolickiej parafii w Krynicy Wsi znajdujących się obecnie w USC, nie znajdziecie drugiej.. głuchoniemej wyrobnicy z nieślubnym dzieckiem! Nie ma też racji ten, kto twierdzi, że Nikifor był niemową. Owszem był *polskim niemową*, gdyż nie znał języka, a sepleniąc, był zrozumiałym tylko dla Łemków. W latach trzydziestych ukraiński malarz Roman Turyn pracujący w Krynicy, zimą 1931r. zaprzyjaźnia się z Nikiforem, zleca opiekę nad samoukiem, pomaga materialnie, mieszkając w pensjonacie "Władysława" i "Słotwinka". W czerwcu organizuje wystawę *Nikiforowych obrazków* we Lwowie, później w 1932r. dołączył jego prace do wspólnej wystawy w Paryżu (organizowanej przez Ukrainskyj Nacjonalnyj Muzej ze Lwowa: wystawiali tam malarze francuscy włoscy i ukraińscy).¹ W 1938 r. Jerzy Wolf pisze obszerny artykuł w "Arkadach" po lwowskiej wystawie 105 prac Nikifora.² Czyżby już wówczas Nikifor był bez nazwiska? Sądzę że nie, gdyż wtedy wystarczyło zapytać ludzi w Krynicy-Wsi. Nazwisko Nikifora było znane w powojennych publikacjach emigracyjnych Kanady i USA. Cytują je także niezmordowani, powojenni odkrywcy Nikifora - ludzie ugruntowujący jego sławę - Ella i Andrzej Banachowie z Krakowa. We wspomnianym albumie mówią o matce Nikifora jako o ... Marii Derewniak. Ciepło, ciepło, jesteśmy blisko! Wg. Seweryna A. Wiślickiego, Banach musiał znać personalia Nikifora, kiedy w "Historii o Nikiforze" (str. 43), opowiada jak próbował ocalić Nikifora od wysiedlenia. Cytuje: *Pewnego dnia przyniósł (Nikifor) jakieś papiery groźne, a resztę dopowiedział niewyraźną mową*.³ Papiry dotyczące wysiedlenia musiały zawierać dane osoby wysiedlanej. Konkludując, autor nie wątpi, że Banach te personalia znał. Znał przed podjęciem decyzji o nadaniu nowego "nazwiska". Ponadto Wiślicki potwierdza, że Nikifor długie lata mieszkał w Krynicy Dolnej przy ulicy Kraszewskiego 147, w domu jego

dziadka, Harasyma Gromosiaka. Tam też przechowywał dorobek artystyczny z okresu przedwojennego, który *zakupił* autor "Nikifora".

W tym miejscu należy przypomnieć osobom, które twierdzą, że nie jest naprawdę istotne jak nazywał się Nikifor. Szacowni Panowie, tylko w znanym nam czasie i systemie utajniano lub odbierano nazwiska - deptano ludzką godność. Sądzę, że dzisiaj minął czas aby ten proceder przedłużać. Zdaje sobie również doskonale sprawę, że dla świata sztuki prawdziwe nazwisko Nikifora może nie oznaczać wiele, dla ludzi minionej epoki brzmiało będzie dalej *nie po ludzku*, zaś dla Łemków znaczy wszystko, i będzie zupełnie naturalne, swojskie. Będzie również symbolem, wyznacznikiem losu tego społeczeństwa; wyszydzanych i wypędzonych jak on, i jak on bezimiennych w społecznym morzu, w oczyźnie bez ojczyzny.

Poprzez analogię, nie tyle losów co przynależności, warto przytoczyć drugie nazwisko: Andrij Warchoła - Endy Warhol, łemkowski chłopiec, który zadziwił swoją sztuką nie tylko Amerykę tworząc nowy kierunek w malarstwie - *pop art*. W opinii znawców jawił się Czechem, Słowakiem, a ostatnio Rusinem ze Słowacji, co jest prawdą ostateczną i o czym spieszę donieść. Na jego grobie w Pittsburgu (Pensylwania) widnieje trójramienny krzyż. Nikifor nie ma żadnego...

Niech więc Nikifor dalej funkcjonuje w świecie sztuki jako Nikifor, gdyż tworząc, stał się postacią ponadnarodową, wręcz legendą. Niezależnie od tego faktu, jego dane biograficzne, historycy sztuki winni uzupełnić: Nikifor (z pochodzenia Łemko, prawdziwe nazwisko: Epifan Drowniak) ur. 21 maja 1895 r. w Krynicy. To wystarczy!

Kim był Nikifor po 1947 roku,

kim stała się społeczność łemkowska po wysiedleniu w wyniku tzw. Akcji Wisła? Losy Nikifora obrazuje w opisach odkrywca malarza - Andrzeja Banach. Nie mógł pisać inaczej. To zaś, jest dowodem na dyskryminowanie mniejszości, wręcz rugowanie jej z życia publicznego. Jednych można było zastraszyć, innych przysposobić do nowej sytuacji, a pozostałych przemilczeć, odsyłając w kulturowe zapomnienie. Dotyczy to również spadku po Łemkach, ich wielowiekowego kulturowego dorobku; architektury sakralnej, ikon, wreszcie całej masy kamiennych krzyży, kapliczek, drewnianej wsi łemkowskiej. O tych sprawach należało m i l c e ć! Cytując obszerne fragmenty pracy Andrzeja Banacha "Nikifor" - Arkady 1983, sami sobie odpowiadamy na wiele dręczących nas pytań.

... *Nikifor zebrał i malował, z ta możliwością zmiany, że zależnie od nastroju władzy miejscowej, odbierano mu prawo do jednego albo drugiego. Gdy mu konfiskowano obrazki, prosił o jałmużnę. Wtedy prześladowali go zebrazy fachowi. Nikifor zebrał źle, zarozumiale i dla przyjemności (...) Zajmowałem wysokie stanowisko, podpiszywałem "za wojewodę", przyjeżdżałem do Krynicy na inspekcje. Znałem przewodniczącego miejskiej rady, dyrektora uzdrowiska, naczelnego*

lekarsza. W granicach prawa mogłem załatwić dla Nikifora wszystko, w istocie nie potrafiłem załatwić nic. Nawet z pomocą urzędników w Krakowie, moich kolegów (...) Prośby moje narażały mnie na śmieszność: bronilem żebra, stawałem przy nim, razem z nim. Traciłem autorytet, nie zyskiwałem w zamian niczego. Pomoc dla człowieka mogłaadejść tylko przez uznanie dla artysty (...). Odkrycie Nikifora, problematyczne i śmieszne, uznanie żebra za malarza równorzędnego, a nawet świetnego, godziło w podstawy hierarchii oficjalnej sztuki i nauki o sztuce (...) Nikifor nie był twórcą ludowym ani amatorem; nie był członkiem związku plastyków, nie należał do stowarzyszenia głuchoniemych. Chodził do cerkwi, nie do kościoła. Nawet polskość jego była podejrzana (...) Dlatego pierwszą książkę o Nikiforze odrzucono mi pięć razy (...) Chcieliśmy zaprosić Nikifora na obiad do restauracji "Krynica". Nie chciał wejść, bo wiedział, że go stamtąd wyrzuca, nawet w naszym towarzystwie (...) Gdy Nikifor miał wielkie kłopoty w Krynicy, gdy milicja nie pozwalała mu zakładać pracowni malarstwowej w parku, gdy odebrano mu papier, pędzel i farby jako dowody niepoprawnego włóczęstwa i żebraństwa, mistrz pokazywał swój autoportret, z prawą ręką podniesioną do góry, w stroju biskupa, jako dowód osobisty. Był przekonany, że z takimi papierami ma prawo żyć w spokoju, żebrać dalej i malować. Nie potrzebował nazwiska. Poczytywał się "Nikifor malarz" albo "Nikifor Matejko", czyli malarz nad malarzami.

Jako dziecko czuł się człowiekiem zupełnie jedynie w cerkwi, gdzie nie musiał mówić, gdzie mógł słuchać zyczliwego głosu organów, gdzie ze ścian patrzyły na niego z przyjazną grozą ruscy święci. Gdy wychodził na ulicę i wracał do domu, wracały z nim niedza i kalectwo (...) Matka wymagała od niego pomocy, ale on tego nie potrafił. Spostrzegł wreszcie, że umie zrobić tylko jedną rzecz: namalować obraz. Ponieważ święci na obrazie uśmiechali się do niego i jemu samemu obraz się podobał, więc trzeba było tylko przekonać bliskich i niechętnych mu ludzi, że malując obrazy ma prawo do życia takie samo jak wszyscy inni. A nawet prawo lepsze. Nikifor nauczyciel, Nikifor biskup, Nikifor święty, z palcem podniesionym na obrazie, napomina ludzi aby przejrzaeli. Aby zobaczyli, że maluje świetnie i święte obrazy, aby je kupowali i zabierali do domu.

Nikifor urodził się na granicy Wschodu i Zachodu: przeżył dwie wojny, doświadczył przemocy nieprzyjaciela, po drugiej wojnie był przesiedlony. Wyrzucono go z Krynicy, bez której nie mógł egzystować (...) Nasza wiedza o Nikiforze jest wąska. Utworzyła się legenda o nim, zbudowana na książkach. Poza legendę nikt nie wychodzi, nie próbuje nikt jej zaprzeczyć. Nie wiemy co robił przed rokiem 1947. Autoportrety mistrza w krajobrazie, czyli "Powroty z pracy" mają w tle cerkiew. W malarstwie Nikifora spotyka się

wyznanie greckie z rzymskim. Jako dziecko, i później, Nikifor chodził do cerkwi, po drugiej wojnie - do kościoła. Na obrazach malował świątynie łączące te wyznania. Na pogrzebie Nikifora śpiewali katoliccy księża, ruscy duchowni i ruskie mniszki.

Dlaczego Nikifor żebrał,

czy było to tylko dla przyjemności, czy dla oszukania władzy? Zapewne nie. Po wysiedleniu ludności łemkowskiej w 1947 r. Nikifor trafia w północne rejony Polski, w okolice Szczecina. Zaświadczenie o tym jego malarstwo z tamtego okresu (malował w każdej sytuacji), przepelnone kolorem morza, ludzi z molo, pod plażowymi parasolami. Nie bacząc jednak na rygory dekretu o wysiedleniu (badź nie rozumiejąc sytuacji), wraca pieszo, koleją, "autostopem" do ukochanego zakątku, miejsca rodzinnego, do Krynicy. Ale w Krynicy nie ma Łemków. Nie ma Łemków w okolicznych, znanych mu miejscowościach, nie ma Łemków w polskiej części Karpat. Jakaś nieznana mu siła wymiotła kilkuset tysięczny lud z tego skrawka ziemi. Oni, a więc i on nie mają własnego domu. W Krynicy-Zdroju spotyka zaledwie kilka rodzin łemkowskich, podobnie jak w Tyliczu, gdzie pozostać mogły tylko rodziny miesiane. Więc staje się *przymusowym wędrowcą*, podróżuje pomiędzy Tyliczem a Krynicą, mieszka kątem, przeistacza się w żebrańca.

Władza nie poprzestaje na zrealizowaniu dekretu o wysiedleniu, stawia kolejny szlaban: zakaz stałego meldowania w powiecie nowosądeckim Cyganów i Łemków (podobno do dziś nie anulowanym). Uniemożliwia to powroty Łemków do rodzinnych stron. Nikifor nie mając stałego zameldowania zostaje powtórnie wywieziony. Wg. wypowiedzi Antoniego Kroha w filmie o życiu i twórczości Nikifora "Jurydywy" - TVP Kraków 1994r. - wywożono go z Krynicy trzykrotnie. Zawsze wracał. Przymusowe podróże bez biletu nie były bez znaczenia dla jego psychiki. Fakt ten również zajmuje szerokie odzienie w twórczości. Smutne, opustoszałe dworce kolejowe, wijące się dziesiątki torów, odległe i nieznane miasta, miasteczka, powracają jak zły sen, jak bumerang w malarstwach motywach Nikifora. Wymuszona tułaczka przyczyniła się do pogorszenia stanu zdrowia, w konsekwencji do gruźlicy. Wspomniany A. Kroh publikując w "Dunajcu" materiał o Nikiforze, stwierdzał, że nowa Krynica nigdy nie zaakceptowała Nikifora. Relacjonując krytyczny moment śmierci malarza, pisze: *nie chciał go pochować w obecnym miejscu, by nie zniewalał zacnych, krynickich nieboszczyków*.

Znany w kraju i świecie

łemkowski rzeźbiarz (rodem z Florynki k/Grybową) Grzegorz Pecuch, absolwent zakopiańskiej szkoły Kenara i warszawskiej ASP, będąc w 1957r. w Krynicy, spotyka Nikifora w "przybulwarowym atelier". Rozmawia z nim, wreszcie próbuje utrwalic mistrza, szkicując portret pochylonego nad swoją pracą Nikifora. On, widząc, że Pecuch robi

szkic, przerwa malowanie. Kiedy dostrzega, że rysunek przedstawia go w pozycji pochylonej, z opuszczoną głową, reaguje impulsywnie, a zarazem pouczająco: *tak ne treja!* (co oznaczało: tak nie trzeba). Wziął karton i ołówek do ręki *poprawił* szkic tworząc własny autoportret z podniesionym czołem, w kapeluszu i krawacie. Oddając go Pecuchowi, powiedział: *tak treja!* (tak trzeba). Chciał, aby przedstawiano go jako człowieka eleganckiego, dobrze ubranego pana, śmiało patrzącego przed siebie, nie poddającego się w zmaganiach z losem. W korespondencji p. Grzegorz Pecuch napisał, że wiele skorzystał z tej rady, zaś Nikifor był dla niego przykładem, jak należy rozumieć sztukę.

Mijające pięćdziesięciolecie

przerażało i nadal przeraża wielu ludzi. Kiedy czytam słowa Andrzeja Banacha: *nawet polskość jego była podejrzana (...)* Dlatego pierwszą książkę o Nikiforze odrzucono mi pięć razy... słowa te zastanawiają, nakazują zapytać; coż mógł powiedzieć w owym czasie o sobie, o swoim bólu przecienny Łemko, jeżeli Polak z pozycją p. Banacha do powiedzenia miał niewiele? Czyżby bicie głową o mur było jedynym sposobem? Podejrzewam, że inaczej nie pozostały ślad po Nikiforze.

Również czas obecny nie napawa zbytnim optymizmem. Brak szerszego zrozumienia dla spraw *innych ludzi*, odmiennych kulturowo, religijnie, wywołuje podobne pytania. Jakże trudno, czasem wręcz niemożliwym staje się uzyskanie choćby symbolicznej pomocy dla kultury Łemków, dla młodych twórców, wydawanych publikacji, itd. Dlatego dla mnie, słowo tolerancja jakim się często szachuje, rozmienia się "na drobne" - zaczyna brzmieć złowrogo. Ja nie chcę być tolerowany! Z gruntu rzeczy jest to stawianie w pozycji gorszego. Czy słowo "gorszy" ma oznaczać tolerancję? Czy nie lepiej - partner?

Wiedza o Nikiforze

zapewne nie jest bogata w wątki biograficzne. Sami Łemkowie nie mieli fizycznej możliwości zaświadczać o jego życiu - byli nieobecni. Ci, którzy powracali, bojąc się kolejnych represji, z reguły nie ujawniali swego pochodzenia. Ten stan praktycznie trwa do dziś - może warto zastanowić się nad jego przyczyną? Można jedynie potwierdzić, że nic tak nie boli, jak świadomość, że nie jest się sobą! Trwanie w nie swojej roli, doprowadziło część społeczności łemkowskiej do kulturowej degradacji, wyrzeczenia się własnych korzeni. Ludzie "przemianowani" (czytaj spolonizowani) nie wnoszą niczego pozytywnego do żadnej z kultur. To zbyt cierpkie słowa, ale mówić trzeba, choćby ze świadomością straconego półwiecza.

Sława Nikifora

przyszła wraz z wernisażem jego prac w galerii Diny Wierny w Paryżu, 15 kwietnia 1959r. jaką przygotowali Ella i Andrzej Banachowie. Zapewne był to bilet wstępny do światowej czołówki. Wystawa przyjęta życzliwie, wręcz entuzjastycznie. Było to jednocośne otwarcie "drogi na zachód" całemu polskiemu malarstwu po 1945 roku. Później, bo już w październiku był Amsterdam, gdzie obok prac Nikifora wystawiono Chagala, Van Gogha, w listopadzie Bruksela i Le'ge. Wszędzie entuzjazm. "Metropole" z dnia 18 listopada 1959r. pisał: *To bardziej przekonywające niż Celnik Rousseau.* Czwartego lutego 1960 roku swoje podwoje dla sztuki Nikifora otwiera Muzeum Sztuki Nowożytnej w Hajfie i Jerozolimie. Rok 1961, galerie i muzea: Frankfurt n/Menem, Baden-Baden, Hanower, Bazylea. Następnie był Rzym, Knokke-Le-Zonte, Wiedeń, Chicago, Londyn.

Nikifor stworzył tysiące akwarel.

Jest wielkim dlatego, że jest *inny*, gdyż oglądając jego prace mówimy N i k i f o r y. Malując rzeczywistość, świat, uczynił to tak, jak nikt przedtem. Jego malarstwo wypełnia *russka dusza* Łemka, ascea zastygła w czasie i postaci, symbolika surowości i ekspresji malarstwa wschodniego. Do bólu doprowadzona doskonałość kolorystyczna stawia jego malarstwo na wyżynach sztuki. Szkoła Nikifora - akademią malarstwa - była od dziesięciu lat cerkiew, jej wnętrze harmonijnie wypełnione ikonami, podniosły nastrój świat, jak również niezwykła uroda drewnianych budowli, architektura *domu bożego*. Wpatrując się godzinami w ikony, tworzył własny świat, *własną świątynię ducha* jaką zabierał do domu. Widzimy na jego obrazkach bogate wnętrza, postaci stworzonych proroków, wille i krynickie biura, stacje kolejowe. Krajobrazy wypełnia beskidzka architektura jak i świat odległych i fantastycznych miast, jakie istniały jedynie w jego wyobraźni. Pośród miast i krajobrazów nie spotykamy gwarnych tłumów. Jest tam postać w kapeluszu, dobrze skrojonym płaszczu i krawacie. To Nikifor. Nikifor idący do cerkwi, Nikifor pan, Nikifor urzędnik prowadzący zebranie, święty w mitrze przy ostatniej wieczerzy to też Nikifor. To on w swojej prawdziwej i wyśnionej rzeczywistości. Granica pomiędzy realnym życiem a snem jest płynna, a raczej jej nie ma. Być może pragnienie zapomnienia trudnej codzienności powodowało, że uciekał się w swoim malarstwie do świata wyimaginowanego. Jednak wszystko co było mu bliskie na tej ziemi, znalazło swoje odbicie w jego malarstwie - modlitwie barw i znaczeń.

W roku 1967 otwarto wielką ekspozycję w "Zachęcie", zaś jesienią 1968r. przygotowywano wystawę w Kijowie. Nikifor tej wystawy

nie doczekał - umiera przepełniony westchnieniem jodłowej głuszy, wśród łemkowskich Karpat, we wsi-kurortie - Foluszu. To właśnie listopad kolorami jesieni maluje niedokończony obrazek Nikifora. Krople deszczu spływają zamglonym szpitalnym oknem, za którym pozostaje On i jego inny, jakże nieziemski świat. A może Nikifor pragnął właśnie, by świat tak wyglądał, by człowiek człowiekowi ufnym pozostawał i by nie zabrakło w nim miejsca dla *Drowniaków* - jego łemkowskich braci.

Władysław Graban (Krynica)

1. M. Siwicki *Cz Nikifor był Polakiem*, "Życie Literackie" Nr 33 z dnia 15.08.1985 r.
2. M. Szczyrbula *Czy Nikifor był... "Życie Literackie"* z 22.09.1985r.
3. Seweryn A. Wiślicki, "Polska Sztuka Ludowa" Nr 3-4/1985
4. W cerkwi Nikifor nie mógł "słuchać" organów, gdyż w obrządku wschodnim instrument ten zastępuje wielogłosowy chór.

P.S. Po 27 latach od dnia śmierci Nikifora otwarto jego muzeum w Krynicę. W słoneczne południe 31 stycznia, wojewoda nowosądecki p. Wiktor Sowa przeciął wstęgę otwierając Muzeum Nikifora - Galerię Sztuki "Romanówka". Stała się ona oddziałem Muzeum Okręgowego w Nowym Sączu. Ekspozycję prac Nikifora przygotował Zbigniew Wolanin - komisarz wystawy. Jest największą od czasu zorganizowania wielkiej ekspozycji w "Zachęcie" w 1967r. i liczy 215 prac, a także wiele fotografii z ostatnich lat życia artysty, niewielkie pamiątki: łemkowską malowaną skrzynię tzw. ładę, w której gromadził swoje skarby, kasetki na farby oraz pędzle, pieczętki jakimi stemplował swoje obrazki, stary budzik, radio tranzystorowe i wiele innych drobiazgów. Wśród nich, jest stustronicowy modlitewnik ręcznie namalowany przez Nikifora.

"Romanówka" - to stara krynicka willa, która liczy sobie ponad 140 lat i jest reprezentatywna dla dawnej architektury uzdrowiska. Przeniesiono ją nad Kryniczkę przy Bulwarach Dietla. Była ruiną - jej remont pochłonął blisko pięć miliardów złotych. Koszta te pokrył skarb państwa, ale jak wspominał Stanisław Śmierciak - "Gazeta Krakowska" Nr 25 z dnia 30.01.1995 r.: (...) tak naprawdę to swoje muzeum w ukochanej Krynicę sfinansował sam Nikifor. Marzył o własnej galerii pod Góra Parkową. Zostawił malowany świat wyobraźni, a na 3 książeczkach oszczędnościowych wielką na owe czasy kwotę 367 tys. zł. Do tego dosły jeszcze pieniądze za sprzedany na licytacji samochód "warszawa". Przejął je wówczas skarb państwa. Tak więc okazuje się szacowny oponent, że "wielkiemu Łemko" - jak go określiłeś, minioną epoką nie zafundowała wiele. Więc nie podzielę zdania... by nie dzielić "sukcesu" !

Podczas otwarcia wystawy, łemkowska muzyka i śpiew w wykonaniu kapeli zespołu "Łemkowna" z Bielanki, dopełniła nikiforowego ducha galerii. Na ten wspaniały moment czekali łemkowie wiele lat. Czekali Nikifor.

(WG)

Wiesław Preiss

Nikifor Krynicki

Jeden Nikifor z Krynicy
czy tylko jeden ?
Naiwny malarz ulicy
za jaką cenę ?

Jeden, jeden, jedyny !
A przy nim,
sfora błaznów plugawych
nie prymitywnych.

Idzie drogą na Tylicz,
stary człowiek - kaleka,
Władca Ziemi Niczyjej,
poeta nieba i piekła.

Jeden Nikifor z Krynicy,
zwrócony prochom tej Ziemi,
niechaj za milion się liczy
umarłych i głuchoniemych !

Павел Стефановскій

НОТИФОР

"никифор
крениця село
и мати
никифора
стыдливо
повила
и юж го святы
приняли в кольорах
лем же
в єденастім році
впал на чело
и лікар му oddal
зболіле тіло
очи чисты
и руки
тоты руки
але потім
не быв лемко розмовний
для світа
и лем з братями
за пецом
з розкошом
навчал
по тихы
любил никифоры
и мовил по лемківски
и свідків мал розмовы
до глины

и святы з церковок
достойны
и гойны
в кольоры никифора
охраняли
пензльом
и рештком текстуры
убогий
кредком
докінчыл вберати
ікону лемкам
а себе кликал
"до мамы
крениця село
при церкви"
и в жовтни
шістдесят осмім
сімдесят трилітній
одослав
МОЛИТВЫ
русским святым
и лышыл нам жытя
світа подив
и одышол
в словах панахіды
Миколая денько
"господи помилуй
вічная памят"
никифорови
што звал себе
"нотифор"

Julian Klamerus

N i k i f o r

Kiedy Nikifor szedł po ulicy
to wyśmiewało go pół Krynicy
a on pluł w pędzel
tak jak trzeba
nabierał łemkowskiego nieba
jak nie zbudzony
ze snu zdarzeń
malował miasto swoich marzeń
gdzie zatrzymane są godziny
gdzie same święte są rodziny
gdzie Prawda z Pięknem
w jednej parze
niosą swe dziecko
Panu w darze
Temu co w niebie
nam Króluje

Nikifor umarł
i nikt więcej
w tak piękny sposób
nie maluje

Володислав Грабан

Д р о в н я к
(в 20-річницю смерті)

Никифор
званий Криницкым
юж не має пейзажів
церкви хыж
ани маломістецької
забудови
лем осін заздрісно
зазерат
до його акварель
облітує тихонько
кольорыт іконостасу
отулят в холод
рукы святих
в захопліні палутини
в сонячнім світлі
порожній мурок
на котрім сідал маляр
розшмарені картоники
не заквитнут на ново
барвами Бескідів
шаховницьом поля
ани крижовим лісом ялиц
Непотрібны
в спорі безіменных
Дровняків

Всяди кличе наше

В мої родині приняв ся звичай, же кожного року, в літі, мусиме іхати на Лемковину. Выйздом и літнім урльопом жыє ціла родина. Іщи ся добре не скінчило літо, а юж думаме собі як то буде, коли приїхаме ту за рік. Нихто не думат про тето – чи дочекат наступного літа? – але юж собі плянує же в горы треба вернути. То наша рідна земля, наши зелені верхи, сріблисті річки, мають таку магнетичну силу притягання. Зато зас вертаме. Так было и того літа. Наклал єм до мого старого авта розмаїтых річки; якисы горці, шатро, баню з газом, пецок и моц інших річки, бо то знаете, вшытко ся в дорозі придає. Каждого року найперше приїжджаємо до Горлиц. Затримуєме ся ту на пару днів. Одталь юж всяди близко, всяди мож доїхати, и до Ганчови, Высови, и в другу сторону – до Зиндранови, до Криниці. Треба тіж о тім памятати, жебы и в самих Горлицях, слідами наших дідів-прадідів походити. Ту правдива Лемковина, ту ищи видно наше давне и гнешнє існування – ту видно, же існували, же існують гнеска Лемкы. Де лем поїхате в яку буд сторону – всяди кличе наше. Ту нова церковця, там зас стара капличка, деси придорожний трираменний хрест, які вспіл в зелене хаща сховати свої рамена перед зором осадника. Земля и люде, а далше земля, земля, земля, а на вершках отворена чаша неба.

Єдного дня задумал єм поїхати дальше, до села з яким емоційно повязаний. Забрав єм до авта знаменитого Лемка и мого товариша. Было то в липци, перед полуднем и сонце гріло міцно. Затримали зме ся близко цмонтеря на новій дорозі. Гварю до мого товариша:

– Хот, посмотриме на гробы наших предків, почтаме нагробны написы. Послухал мене и з задумом, спокійно переходиме браму до вічного упокоєння. Был єм ту минулого року, и споткал єм старого гробаря.

– Смотр, смотр Ярославе, єст старий гробар – гварю з емоцией в голосі. Може буде хотів з нами побесідувати? Коли зближили зме ся до старого человека, повіл єм голосно:

– Dzień dobry panie Witek! – одповіл – dzień dobry. Вынял єм з кишені пачку "Мальборо" и гварю: то для Вас – закурте! Втішыл ся тыма папіросами, закурили зме и так зачала ся наша розмова. Я знал о тім, же пан Вітек был первым в селі осадником, и же занял собі газдівку по Клемені Дубецю. Хыжа, стодола и інше обыстя містило ся при уніяцкій церкви. Знал тот пан Вітек о вшыткім что ся ту діяло по нашим выгнаню. Мое спотканя з паном Вітком то юж друге; віділ тіж мене гнеска в розмові з римо-католицким священиком, старал ся быти з нами щыри. Підышли зме до єдного гробу. Звідую ся пана Вітика, чом тот похованій ксьондз вмер так молодо, а и там о... гріб ксьондза єден и другий. Чом так дуже малых гробів? То гробы діти! Пан Вітек похъленій над нима оповідал:

- Po waszym wysiedleniu, po wysiedleniu stąd Rusinów, do wsi zaczęli przyjeżdzać różni osadnicy; a to gdzieś spod Rożnowa, to spod Nowego Targu, a i trochę z bliższych wsi. Kilka rodzin polskich już tu było wcześniej, na miejscu rodzin, które wyjechały do Rosji. Tak zebralo się we wsi kilkadesiąt rodzin, a za nimi zaraz

przyjechał ksiądz katolicki. Wtedy to drewnianą cerkiewkę, prawosławną rozebrali i gdzieś wywieźli, a w tej murowanej, unickiej urządziliśmy kościół. Po jakimś czasie ksiądz nasz mówi, że trzeba na cerkwi dać nowe krzyże, katolickie. Zdecydowano jednak, że łatwiej będzie pozostawić te stare co są, ale trzeba obciąć im te dodatkowe ramiona. Znalazł ksiądz chłopa we wsi, który się zgodził i wszedł na banię i żelazną piłką obciął ramiona. Kiedy schodził z bani, spadł na ziemię i zabił się. Tam jest jego grób. Niedługo potem ksiądz zachorował i zmarł na serce.

- To jest ten pierwszy grób - pokazał palec.
- A, czemu tutaj tyle grobów dzieci? - zwrócił єм ся.
- Po waszym wyjeździe na dzieci naszych osadników przyszedł straszny pomór. Wszystkie umierały, i te nowonarodzone, i te przywiezione. Tak było i tam, na drugiej wsi.

Пан Вітек смотріл на мене, а мі зробило ся так холодно, же мном потрияслось - якби мороз перешол мі по плечах, якби мя смерт понюхала, а то было само полудне! Отрясло и Славка. Перешол єм попри тых гробах. Шістдесят штырі - бесідую. Славко нарахувал шістдесят пят! Правда то чи сон? В чуда не віриме, але гробы сут.

- Dziwne rzeczy tu się działy, panie Witek? – повіл єм на одходне.
- Ano, dziwne panie ... - одповіл и одпровадил нас зором в сторону выходу. Як недовірки, всіли зме до авта и поїхали на друге село, де мала місце подібна історія. На цмонтери було сімдесят гробів діти. В селі осадники продавали остатні корови и давали на Службу Божу, жебы лем tot помір діти затримати. Продовжуючи оповідання, верну до пана Вітка.

Старий гробар мал сына. Як ту приїхал, од самого початку мешкал при церкви и звязал ся з тым місцем. Сына післал до духовной семінари. Хотів, жебы його сын, як первого осадника, остал ксьондзом в тім селі, в тій церкви. Ту, за мурами церкви побудувал му гардій дім. Сын вивчыл ся и достал посаду, але не в селі, а в Тарнові. Страшні хотіл вернути до села, до місця де його отець был найстаршим осадником. Стараня з костельными властями полагодил и достал згоду на перенесіння. Якоси был нетерпливым, барз ся му спішыло до села. Спакувал річки, сіл до авта и погнал на нову парохію. Не сполнило ся його прагніння. В дорозі мал выпадок и згинул. Його гріб найдеме обік гробу ксьондза што наказал обрізати хрести. Най лемківска земля буде ім легка! Лем най памятают іншы, як християне, же наша віра не гірша, не інша, и мы так само хвалимів того самого Бога и його Матір.

Чи вірити в силу выжшу, незнану – хыбаль треба? Слова повышше записаны, то не моі слова – то правда яку єм почул од старого осадника. Хто недовірит, тот най зайде до Фльоринки, до Більцаревы што на Лемковині; найде оповіданы місця. Там тото ся діяло, быти може з выроку Божого? Не знам. То повоенна історія нашої землі. Історія в якій не учасничыли Лемкы.

Коли іхали зме дале, довгий час было чути мовчаня. Ани я, ани Ярослав не могли зме найти поводу до дискусії. Было лем чути голос мотора, а за вікнами пересували ся наши горы, а з нима історія, яку треба нам далше слідити.

Церква в Нижньому Комарнику

Увагу кожного, хто їде з Польщі у Словаччину через Дуклянський перевал приверне перекрасна дерев'яна церква, що височіє на горбочку над селом Нижній Комарник, лише пару кілометрів від граници.

Та мало хто знає, що ця церква побудована за проектом визначного українського архітектора і вченого містецтвознавця Володимира Січинського (1894–1962). Під час минулорічного Свята культури русинів–українців Словаччини у Свіднику відбулася міжнародна наукова конференція, присвячена 100–річчю з дня народження В. Січинського. В роботі конференції брав участь і керівник Музею лемківської культури Федор Гоч. Учасники конференції відвідали цю церкву, щоб разом з місцевим священиком Я. Поповцем проспівати Вічну пам'ят *создателю храма сего*.

Я, як організатор конференції, записав в Нижньому Комарнику цікаву розповідь про те, як будувалася ця церква, яку проголошено пам'яткою національної культури Словаччини. Ця розповідь на нижньокомарницькому діалекті, якій майже повністю співпадає з говірками лемків Поліщі. /М.М./

Михал Леслер, нар. 1913, Нижній Комарник ч.д. 7

Як ся ставляла церков в Нижнім Комарнику

Мы зъме ту мали стару деревяну церков, што мала выше двасто років, але она згорѣла в I–світовій войні. Пару рокы зъме не мали ниякой церкви.

По войні у 1923 році пришов до нас священик Теодор Пришляк. Він быв од Старого Самбора. Я тамаль походив уж в II–войні. То быв українець, дуже добрий священик. Він на тім місци, де била стара церков, поставив такий барак з дощок, то била дзвіниця. Люде ся там ходили молити. Потім прибудовав ку тій дзвіниці невелику церковку, тіж з дощок. І так било аж до 1937 року.

До того Пришляка ходив індіжімір Василь /Володимир – М.М./ Січинський. Він хув у Празі, але походив з України. Рад бесідовав з людми, записовав, як што ся кличе, міряв фундаменты старої церкви, обзерав дерева, што з ньої зостали. Я го дуже добре памятам, бо быв ту пару разів.

– Чом собі не поставите нову церков? – повідав.

– Та бо зъме худобны. Де мы возмеме гроши на цеглу, вапно, бляху?

– Але маєте ту ліс. В селі маєте ґатер. Чом собі не поставите церков з дерева, як вашы предкове ставляли?

Люде ся над тым задумали. Порадили ся з попом Пришляком, а він їм притакнув, же треба. Кед ніт гроши на муровану церков, будеме ставляти з дерева. Tot індіжінір Січинський зробив план, а люде навозили з ліса дерева (дерево було за дармо), на ґатрі го порізали, настругали шынглів і зачали будовати. Лем же гроши і так требало, а штат, ани бискупський уряд ниякой підпоры на будовання не дав.

Гроши на церков ся зберали по окіличных селах, но і свої люде дали, кождий кілько міг. Гроши колектовав куратор Ян Юрчишин. Тот Січинський

зробив план, як бы тата церков мала вызерати. Людьом ся пачыла, бо была велика, в середині висока турня, а по краюх дві малы турні.

І в 1937 році зачали будовати. Головным майстром быв Петро Сур'єнт, ту з Нижнього Комарника. Він быв самоук, але вyzнав ся в будуваню: ставляв хыжи і іншы будовы і подуяв ся, же і церков поставит. Петро Сур'єнт прибрав ку собі іші двох помічників – Козубенька Дениса – він быв тіж з України, але остав ту по Першій войні – приженив ся, і Михала Янека–Демуляка.

І totы троє зачали будувати церков. Ку ним ходили люде помагати – за коляjom. І я ходив. З початку ішло вшытко добре. Дерева было дост. Поставили ся фундаменты і вытягли стіны – рівно, аж до верху. Але як мали турні (бані) ставляти, нияк ім то не ішло. Січинський на плані накреслив шытко як має быти, але майстрове не могли з того выйти, як totы дерева закресовати, жебы вышла округла турня, як было накреслено на папері. А його ту товды не было, жебы вказав, а на околиці не было такої церкви, жебы ся мож было попозерати, як треба робити дальше.

І Сур'єнт перестав зо ставляњом. Але не дало му то: Я мушу на то прити – повідав. І подля того плану нарізав з ліску такы патыкы і, як ходив з коровами, зробив з тых патыків цвій верх. Ножом позарізовав, як треба і вышло му то. Люде добры выграли зъме, – повідав, – уж знам як треба покрачувати. І уж не подля папера, але подля той Сур'єントової формы з патыків зъме ставляли вшытки три турні. Але і так зъме єден метер з ней вкрали. Але єдно дерево нам там нияк не пасувало. Тоту діру зъме лем дощком забили, жебы не было видно.

Церков була прекрасна. Покрили зъме ю шынгльом (ғонтами). То шытко з комарницького ліса зъме мали. Двері, облакы, шытко наши майстры поробили. В літі 1938 році церков була готова. Посвячав ю бискуп Ґайдич. Была то велика славность. З Комарника і з Быстрої люде ошідлали коні і на тых коньох – було іх коло пядесят, – го стрічали уж ниже села. Бискуп ішов в авті, а в переді і в заді хлопи на коньох. А на самим переді ішов циган з Крайної Полянки, уж єм забыв як ся писав – быв то добрий мастер, женатий з полянчанкою. Він принюс з Руска /з України – М.М./ таке облечіння – шыроки ногавиці, вшывану кошелю, такий довгий ґерок, при боку шабля, – та він ішов на самім переді, як капітан, а за нім тото войско на коньох.

Было то в літі 1938 році – в юні або в юлі.

Але неодовго на то пришла война. Ціле село выгоріло. Было знищене, але церков на бережку зостала. була барз пошкоджена. Єдна куля хпала даю перед двері церкви. Totы черепини розбили двері, облакы, дах пошкодили, але церков зостала. Як пришли руси, та сій поужывали як позоровательню. В середині наклали огень, вшытки заряджіння знищили, але церков зостала. По войні люде сій обновили, іконостас привезли деси од Гребишова зо старої церкви; а тепер уж і штат дає підпору на сій утриманя.

Tot Січинський гвойні пішов до Америки. Люде повідають, же і там церкви ставляю. По вольбах штирицет шестім року, кедь выграли комунисти, пішов за ним до Америки і піп Пришляк.

Записав 14.06.1994 р. в Нижнім Комарнику –

Микола Мушинка - (Пряшів)

Народны прислівя, вірування, звичай

Великодна гостина

Пришол кум до кума на гостину. Газдыня дала на стіл ідло: накраяла хліба, паски, наклада сыра, масла, яєць и хріну. Кум ся гостит — та лем штораз сігат по паску. Газда не міг того стерпіти, тай гварит:

- Іджте куме и хліб !
- Добра и паска — одповідат гіст.
- Куме !? Я на туту паску корову продав — непіддає ся газда.
- Та, не старайте ся — я вам купця и на другу нараю.

Як святали паску в Мацині

Іде старий Руснак святити паски до Мацини. Газдыні з кошыками пішли скорше, а він остал кус позаді. Не видно ицы добрі, тілько што зачынат сірити, та барз' чловек не наспішыт. Воскресення заповіджено ділня. Коли вишло на гору, небо над лісом поясньіло — зачало ся розвидніти. Спонаглив ся наш Руснак, а ту нараз нога ся му сколзла — мало не впал, и в тій хвили бундз ся розвязал и ріг плахты высмыкнул ся зо жмені, тай паски ся розсыпали. А, же було то на горі — зачали ся катуляти в долину — єдна перед другом. Розжалений Лемко станул як скамянілий, тай гварит до себе:

- Не чудую ся тій малій — але, тій великій, же ся так понаглят!

Пропало — мусіл змінити дорогу; зышол за пасками аж до річки, и закля нашол "хлібны качала", был ясний ден. Пізрил на гору — люде вертали з Воскресення. Зарадніст все була прикметом Руснаків, зато адже и таке "нешестя" не попсуло гумору газді; гломил він лозинову голузку, замачал в бистрій воді річки, тай кроплит и гварит:

- Святте ся паски в лозині, так буде як и в Мацині.

Завязал свою "свяченину" до плахты и живо рушыл за сусідами.

Квітна неділя

- Посвячены в Квітну Неділю багнітки спалити и окурити нима статки (худобу).
- Посвячены багнітки мече ся до пеца на оген коли иде буря — жебы ся дым розходил и одогнал гырмоты.

- Посвячены багнітки не вносити просто до хыжы коли вертаме з церкви, але лишаме іх в сінях або коморі — жебы ся мухы не родили.
- Посвячены багнітку казали єдну цілу гывтнути — жебы в грудях не пекло.

На Великден

- Як на Великден принесут паски з церкви то треба пощіувати — жебы ся гырмотів не бояли домовники.
- На Великден обходить ся коло хыжы и вшыткых забудувань (цілу газдівку) три разы выгварити *Отче наш* — жебы нич злого приступу не мало.
- На Великден як доці поліє стежку, а хто перший през ню перейде — буде хворий.
- Шкаруплины зо свяченых яєць дає ся курам — жебы куры квокали.
- Свяченым яйцем ділить ся ціла родина — жебы ся купы тримала — так як яйця.
- Масло з крестиком ховали до дакого пуделочка, и в літі (як перший раз ишли на поле) тым маслом мастили пяты — жебы ся не падали (не тріскала скора), и жебы змия не вкусила.
- На Великден дає ся коровам барвінковий крестик з масла — жебы давали молоко на гарде масло.
- На Великден іли свяченій хрін — жебы в грудях не пекло.

зобразила и записала: **Анна Вірхнянська.**

Паска

Колиси в горах на Великден святали не лем яйця, сыр, масло, кобасу, але и паску — такій величезний хліб. З тым пасками були ріжни пригоды. Всадити паску до пеца не було трудно, але виняти — з тым були клопоты. Часто паска так "выросла", же треба було... пец розберати.

Раз в Перунці, в єдного газди не дали рады выняти паски з пеца, и так ей лишили и пішли до церкви. На Великден пришол сусід, знял шапку и голосно выповіл слова:

- Христос Воскрес !
- Паска в пецу — одповіла газдыня.

На Великден при церкви стрітило ся двух кумів, котры давго ся не віділи. Ёден повідат до другого:

- Коли приду до церкви то все лем яйца святят.
- То мате щестя, бо мі лем раз в році трафлят ся прийти на святыня яец — одповіл другий кум.

Великодній гіст

На великодну гостину пришол тестъ до зятя и так ся на тій гостині засідил, же юж ся свята скічныли, а він ся гостит тай гостит.

— Як го з хыжы выгнati ? — думат зять. Тай підходит до тестя і повідат:

— Люде в селі бесідуют, няню, же мама, ваша жена вмерли. Але тестъ не зорвал ся з лавки и не полетіл домів, лем повідат:

— Е, сынку мій, кед вмерла, та вмерла...

А потім додал:

— Та юж тепер не мам ани гу кому домів ити. И остал в зятя.

Другий раз зять повідат:

— Люде в селі повідают, няню, же ваша хыжка згоріла...

А на тото тестъ:

— Но видиш, та тепер юж ани хыжы не мам. Та ся мі видит сынку, же лем в тебе остану на все.

Зятьови юж направду не было до фіглів и приходит до тестя третій раз:

— Няню, няню — кричыт од порога — люде неправду бесідували. Мама не вмерли и хыжка вам не згоріла...

— Но, та зачым так ламентуєш?

— Зато, же мама идут гев... з палицьом, барз назлощены...

— Ой сыночку, мій любен'кій, буд так добрен'кій и сховай мяня дагде, а під вечер одвезеш домів — хоцбы драбняком, коровами... И так зять зробил. Выратувал тестя!

О яйцах

Перед Великоднем містова пані пішла на ярмак и купила собі кус яец, бо мала печы начынку, но и пару лишыти до кошыка. Коли дома зачала місити кісто, и розбила яице — взріла же в яйци было куря. Взяла решту яец и полетіла назад глядати того хлопа што продавал яйца. Коли го взріла, підлітує и повідат:

- В тых яйцах што сте мі продали, были курята !
- А вы думали, же будут телята ?

В Горлицях сіла до автобуса ёдна Лемкыня. Положыла на сідиско обік себе торбу и жде коли автобус рушыт в дорогу. Але іхати хотіло веце люди, тай якыси "туриста" попыхат тоту торбу и прибуе сідати. Лемкыня смотрит на него и повідат:

- Уважайте на яйца !
- Везете в торбі яйца ? — звідує ся подорожний.
- Ни ! Цвякы — одповіла Лемкыня.

Весняны прислівя

Хто в марцы сіяти не зачынат, тот про свое добро забыват.
Шмар ярец в болото — збереш золото.

Сухий мэрэц, мокрый май — буде жыто як тот гай.

Яр — наш отец и мати, кто не посіє не буде жати.

Сій овес в кожусі, а жыто в кошели.

Посій в пору, будеш мал зерна гору.

Хто скоро посіє, скоро и зожіе.

Посіеш в час, то и вродит крас.

Зобразил и записал: Ваньо Дзядик зо Злоторії.

"Народны прислівя, вірування, звычаї"

редагує: Анна Вірхняньска.

Лемківська кухня

під шефуваньом п. Стефана Хорощака

Гнеска для одміни не будеме варити а печи. Штораз моднішы сут хліби дететични, здорови, з грубої муки з ріжними додатками – люде вертають до натури. Лемкы давно тіж мали свої способи на печенє хліба. Пекли хліб звичайні, а коли бракувало муки або хотіли дашто одмінити, пекли на інши способи. Перепис на хліб звичайні подаме пізніше. Гнеска запрезентуємо два зо способів випікання іншою хліба. Смачного !

1. Комперяний хліб.

Треба стерти на терці компери, додати кваску з попереднього печиня або дріжджы, посыпти з верха муком и лишты в спокою жебы підкисло. Потім заробити муком на густе кісто, а коли зас виросне (підкисне), виробити хлібці и вложыти до добреї горячого пеца. Печеме около 1 години.

Мама мелют – граф. Василя Мадзеляня.

2. Овочовий хліб.

Ден наперед заливаме сушены сливки або іншы овочы (гнеска можут быти родзинкы). Том водом заробляме муку на кісто, и додаєме до него овочы (векшы січеме на дрібно). Добрі замісити и оставити в теплім місци жебы виросло. Виробити хлібці и вложыти до горячого пеца.
Ага! Треба як попередньо дати дріжджы.

В тім місци хочеме ся звернути до наших газдынь, наших бабці – може мате даякы стары способы на газдування в кухні, як так, то напиште про них – будеме поміщати в "Загороді".

Ярослав Зволінський

З е р н о

За Горбом невелика рівнина
загонів малых пару
на передяри коли пришол марец
няньо сіяли там ярец...
Чекали долго аж виросне
златом дозріє на хліб
чекали діти...
на переднівку
голодного тяжко накормити
Ой довгий в тім році марец...

М л и н е ц

В деревянім млинци два камені –
зерно мелют на муку,
деревяному млинцівком обертають камін –
на праву то на ліву руку.

Жменьом з ямки зерна сігали –
мололи няньо, мама, старши діти,
од млинцівки болякы на долонях стали –
родину треба выкормити !

Жыто и ярец лем часом пшеницию –
терли камені без престанку,
мука сыпала ся на мыйницю –
хвала ти Боже – буде дітям на стеранку.

Zmiany na mapie - czy tylko ?

Rzeczą dotyczy zmian w nazewnictwie geograficznym, szczególnie zaś w materii dotyczącej nazw miejscowości. W całej, powojennej historii Polski ten ponury proces miał swoje wzloty i upadki, czy raczej przypływy i odpływy. Nie wdając się w ścisłą ocenę tego zjawiska i przebiegu krzywej jego natężenia nie sposób bagateliować rzucających się w oczy faktów. Ostatni (bodaj ostatni!) akt tego dramatu rozegrał się podczas trwania tzw. wojny jaruzelskiej. Atak - podobnie jak dawniej - skierowano na szeroko pojmowaną "ścianę wschodnią", a ściślej na obszar dawnych województw: białostockiego, lubelskiego i rzeszowskiego. Uczyniono to wg. dawno wypraktykowanego schematu, który generalnie sprowadzał się do zastępowania niewygodnych liter, albo słów - innymi. Ten oczyszczający zabieg miał zapewne w zamysle jego twórców dokumentować polskość i mocarstwo, a w rzeczy samej stawał się zaprzeczeniem jednego i drugiego. Faktem jest, że owe zło przyszło ze wschodu, ale od tego czasu upłynęło sporo wody w Wiśle, a o powrocie do pierwotnych nazw jakoś nie słyszać. Tymczasem to niechlubne zjawisko jątrzy przeciw sobie miejscowe społeczności, robi bałagan w administracji i z pewnością nie zbliża nas do Europy i cywilizowanego świata.

Oto garść wybranych przykładów (w nawiasach są podane nazwy miejscowości utrwalone od dawien dawna w geografii i tradycji historycznej): Uście Gorlickie (Uście Ruskie), Czystogarb (Czystohorb), Kazimierzów (Muczne), Brzegi Górnne (Berehy Górne), Chyrowa (Hyrowa), Królowa Góra (Królowa Ruska), Krzywe (Krywe), Owczary (Rychwałd), Ropica Górna (Ropica Ruska), Jaworzyna (Jaworyna). Idąc dalej tym tropem należałoby zastąpić: carynę - ląką, wierch - szczytem, magurę - górą, itp. Nie mniejsze zażenowanie ogarnia mnie w chwili kiedy słyszę w radiu i TV, wypowiadane jednym tchem nazwy starych galicyjskich miast: Lwów, Tarnopol i Iwanofrankiwsz. Czym jest akurat lepszy (lub gorszy!) Tarnopol od Stanisławowa - nie wiem. Zastanawiam się czemu tym panom nie przychodzi do głowy Drezden i czemu nie myła Petersburga z Leningradem. Równie często słyszę też o czymś takim jak Kaliningrad, Bagrationowsk etc., chociaż nierównie rzadziej pojawia się Bałtyjsk - częściej Pilawa. Czemu w ustach tego samego sprawozdawcy należy przypisać to szczególnie uhonorowanie Pilawy - trudno dociec. Przecież w przedwojennej prasie często i gęsto pisywano o Królewcu, chociaż oficjalna nazwa tego miasta brzmiała Königsberg. To smutne, że miasto które było kuźnią języka polskiego i przez wiele dziesiątek lat wiodło prym w druku polskiego słowa, gdzie tworzyli tacy wybitni

Polacy jak Modrzewski i Rej, które dopiero po zjednoczeniu z Rzeczypospolitą (1454-1657) otrzymało Uniwersytet (1544), awansowało dziś do roli kolonialnego przyczółka Rosji. Nie obrażam się w tym przypadku na osobę Kalinina, który nb. swoim podpisem wydał wyrok na polskich żołnierzy września wymorodowanych w Katyniu, ale nie utracilem też godności i zdrowego rozsądku czego życzę również wszystkim moim oponentom.

Wiesław Preiss (Łódź)

O nowym piśmie kulturalnym Łemków

"Zagroda" - to dobry tytuł. Zrozumiela dla każdego, trzymający się ziemi, odwołujący do dziedzictwa. Bo zagroda - to z jednej strony kategoria chłopskiego stanu posiadania, z drugiej zaś przestrzeń wyodrębniona z chaosu - wygrodzona właśnie. To takie miejsce gdzie wszystko co w obrębie płotu, ma swojego właściciela, użytkownika, opiekuna i kustosza. Gdzie każdy przedmiot ma swoją nazwę, funkcję i historię, gdzie zauważa, gdy go nagle zabraknie. Gdzie wreszcie w naturalny sposób gromadzi się wszystko i nawarstwia, pokolenia przychodzą po sobie, a zagroda trwa, chroniąc w swym transcendentalnym wnętrzu rzeczy wielkie i małe. Bo zagroda to prawdziwy kulturowy kosmos...

Dobrze się stało, że wśród wielu inicjatyw zrodzonych w Zyndranowej, powstała i ta właśnie, by mieć własne pismo kulturalne, by docierać z nim do innych zagród, by dokumentować w nim ojczyźniany stan posiadania Łemków. By dziedzictwa wielowiekowego nie zaprzepaścić, by na nowo odkrywać innym przedmioty, które na chwilę tylko jakąś w ciemnym kącie podwórza zagrodowego zapadziały się. Na chwilę - bo były przecież w świadomości od zawsze i gospodarz dobrze o nich pamiętał.

Gospodarz... Czego życzyć człowiekowi, który nigdy nie umiał zdobyć się na bezzczynność, którego wiecznie niosło do ludzi, który duchem był stwórczym niejednego przedsięwzięcia? Życzymy mu, by jakiś gospodarz, taka i "Zagroda" była? - tak będzie z pewnością... Żyć mu, by grodził coraz to większy teren, by nikomu gruntu nie uszczuplając - swój powiększał i dla innych uprawiał? - tak być powinno...

Bo zagroda to takie magiczne miejsce, gdzie plon dziś zebrany staje się na wiosnę ziarnem siewnym. Staje się tak - bo trwa harmonia zagrody i gospodarza.

Tadeusz Łopatkiewicz (etnograf - Krosno)

Z listów i gazet * з листів і газет

Суспільна Рада Музею лемківської культури в Зиндроновій вийшла з гарною ініціативою – прийти до лемків з друкованим словом, яке скромно описляє бюлетенем(...). Очевидним є, що перший номер журналу (так сміло можна його назвати) відкривається рефлексіями Федора Гоча, що торкаються зиндронівського музею. Початки музею сігають 1968 року (...) Слід підкреслити, що творчими "Загороди" є лемки молодшого й середнього покоління, про що засвідчують статті І.Пирча, В. Барни, Володислава Грабана, які серцем й душою прив'язані до минулого вітцівської землі. Частину журналу відведено пам'яткам церковної культури лемків (...) Журнал не втікає і одні відзначення значущих річниць. Між іншим, до 85-ліття від дня народження Б.І.Антонича(...), не втікає і від сумних річниць, якими є 80-ліття I світової війни і 50-ліття II світової війни та участь у них населення з Лемківщини (...) підкреслює, що проведено три свята "Русалля–Яна", дві "Лемківські осени", мальський пленер, виставки мальства (7), одягу і писанок. (...) "Загорода" – подарована читачам у переддень Різдва Христового і Нового року – багато уваги приділяє народним традиціям на Лемківщині, які розорошились разом з розкиненням лемків по світі (...)

Завершаючи думки про "Загороду" (підзаголовок: "Kultura i zabytki Lemków w Poisce"), треба сказати одне: журнал привабливий уже на перший погляд, бо обкладинка естетично запроектована з кольоровими ілюстраціями. До редактування журналу під керівництвом В. Грабана запрошено цілу плеяду науковців, знавців лемківських питань(...)

"Загорода"(Н.К.) – "Наше Слово" Нр 103 3.05.1995р.

Вітаю Вас з Різдвом Христовим та Новим роком і бажаю Вам усіляких гараздів, успіхів у поетичній творчості та редакторській праці. Найщиріше віншування також п. Федорові Гочу та іншим співробітникам лемківського музею. З приємністю згадую наше перебування на Лемківщині й зустріч з Вами в Зиндроновій. При цій нагоді надсилаю цьогорічне число нашого часопису. Нині редактую матеріали з нашої подорожі, які мають побачити світ у другій половині наступного року.

Тут, у Києві, бракує сучасних матеріалів про Лемківщину. Також просив би Вас по змозі надсилати Ваш часопис "Загорода", а також інші лемківські періодичні та книжкові видання. Наперед вдячний.

З пошаною до Вас

Олександр Рибалко
перший заступник головного редактора
"Пам'ятки України" – історія та культура

Київ, 30.12.1994р.

Редакція "Загороды"

Прочитал єм юж другій номер часопису "Загорода" і барз ся мі тіто писмо сподабало. Думам, же такій повинен быти лемківській часопис, в котрім найде ся місце для вшытых яким справы лемківски сут блискы серцю, незалежно од того якой сут орентації.

Най ся розвиват "Загорода", а мы ту на лігницкій землі будеме сей пропагувати.

Ваньо Дзядик – Злотория

Поздоровлям щиро и сердечно. Дякую за памят и "Загороду". В нас в церкви скоро сї выкупили. Як сї чытам, мам образ, же з Вами бесіду (...).

До вашої "Загороды" моя мала увага: "чорт, хоць здер кілька пар керпців, не видумал бы ліпшого названня часопису" – але – чи не треба было бы до той "Загороды" видасти осібно, або в частях польного спису вшытого што містило ся в кождій загороді?

Адам Барна – Лігница

Шановна Редакцийо!

Наши братя зза океану, тоты братя што долгыма роками помагали будувати Лемківщину ... там в Гурові, Гіжицку, в остатніх роках свої зусілля скерували в сторону Карпат, з приводу як они звут лемківского сепаратизму. Може tot сепаратизм є, але люде на газдівках не знают чи то сепаратизм чи реєматизм? Сепаратизм о якім бесідую філозофи зостал видуманий через них самих при помочы лемківских пенсіонерів кінцом 80-років. Тых пенсіонерів, які до недавна будували супер-систему – завдячаме ї висеління. Пошто выдумано лемківский сепаратизм? – пото, жебы затримати розвиток регіональной лемківской культуры, діяння в напрямі самоусвідомлення Лемків. Бо знайте – Лемко як схоче стати свідомим Українцем мусить перейти етап буття Лемком. То означат, же мусить знати про себе – мене звут Лемко. Найперше треба му позволити ч у т и ся собом, а коли юж так, то дорога до українства отворена. А ту без приготовління свідомости понагляют до українства. Приїжджают панове зза великої води які з Лемківщином не мали контакту 50, а часто и більше років; трафляють ся медже нима лемкы родом з під Перемишля лідеры американських псевдо-лемківських організацій, и тоты паны хотят п о в ч а т и що і як. Де вы были пів віку? А може то ваше пенсіонерске гоббі? Як так, то наше щестя!

Знам Лемківщину як власну матір. Знам люди, села, знищені цінтарі. Лемківщина є великим цінтарем. Не будуйте нам панове на могилах скансенів. Тоты, котры маме – старчат. Чом то не помогли вы купити в Криници або в

Горлицях велику хужу (пенсіонат) яких остатнім часом по розвалію комуни в продажи на копы. Мож іх купити за ціну марного америцького галзу, за прислівну шапку грушок. Можна отворити за державни гроши український ліцей – ту, в себе, най діти з чужини вертають на 4-роки в рідну сторону. Може ся ім сподабат, може останут серед своїх? Пришліст Лемківщины то молоде покоління впяянене в єй економіці. Чуєме о наших бізнесменах. Де они? Чом не купують землі (за єдну америцьку кару мож купити 300 гектарів), чом не побудуют потрібной лемківським газдам молочарні. Продавали бы екологічно чистий лемківській фромаж, молоко під назвом *ватра*. А може тым что сіют зерно ідеології, земля непотрібна? Чи так?

Лемки жують. Жують в горах, на вигнаню, за кордоном. Позвольте ім *л е м* быти собом. Може то є дуже, а може так мало?

Семан Серп – Майдан

□ Odwiedzając Zydranową mamy okazję zwiedzić to jedyne w swoim rodzaju muzeum, poznać autentyczne, bo zebrane na polu bitwy, pamiątki po długich i krwawych walkach o Przełęcz Dukielską. Tu możemy poznać życie i kulturę Łemków, dawnych mieszkańców Beskidu Niskiego. A jeżeli spotkamy p. Gocza, to dodatkowo usłyszmy szereg wyjaśnień i opowiadań o dziejach tych ludzi. Warto też wejść do cerkwi i to bez obaw. Nieprawdą jest, jak mówił jeden z przewodników (?!), że katolik wejście do cerkwi powinien traktować jako grzech(...). A kiedy zatrzymamy się w okolicy na biwak, warto poprosić p. Gocza na spotkanie przy ognisku. Wtedy czasu więcej, i atmosfera sprzyja opowiadaniu, a i może jakąś dumkę zanucić. Bo ten człowiek, któremu nie szczędzono goryczy, pozostał pogodnym, otwartym dla wszystkich otwartych serc.

Jedynie u Gocza w Zydranowej łatwo rozumie się tych ludzi i tu w nasze ogólne pojęcia o Łemkach, Rusinach czy Ukraińcach wprowadza się nowe wartości. Tu łatwiej rozumie się słowa Tarasa Szewczenki, poety ukraińskiego, skierowane do Polaków: *Biliśmy się, mordowaliśmy się, panie bracie, i domordowaliśmy się do wspólnej niewoli*. Bo wzajemne polsko-ukraińskie animozje służyły tylko innym. Im szybciej zrozumieją to wszyscy po tej i tamtej stronie granicy, tym lepiej. A póki co, zapraszam do Zydranowej na spotkanie z otwartą i życzliwą, słowiańską duszą wspaniałego Łemka, Teodora (Fedora) Gocza.

"Łemky - słowiańscy bratankowie"

Lech Wiewióra "Na szlaku" 5/59/1994.

□ Zydranowa stała się głośna w 1976 roku. Wtedy to Teodor Gocz - etnograf amator, postawił koło łemkowskiej zagrody obelisk z otoczaków. Umieścił w nim żołnierskie hełmy, luski pocisków, fragmenty pancernych odłamków. Wmurował też tablicę głoszącą, że obelisk wzniesli Łemkowie ku czci poległych w dukielskiej masakrze(...). Przez kilka miesięcy we wsi pełno było ważnych komisji, milicji, a nawet

wojska. Zapadła decyzja o wysadzeniu obelisku w powietrzu. Żołnierze z Bieszczadzkiej Brygady WOP nie chcieli do tego przykładać ręki, więc sciagnięto saperów z Dębicy. Podłożyli ładunek, wystarczający do wysadzenia drapieżnego chmur. Kiedy go odpalili, z pomnika pozostały strzępy(...).

Dziś muzeum w Zydranowej, to niewielki skansen. Latem 1994 roku przybył kolejny obiekt - chatka żydowska. Przed wojną, oprócz Polaków i Łemków, żyło w Zydranowej kilka rodzin żydowskich, wymordowanych przez hitlerowców. Ocalał mały chłopak - Oliner. Na otwarcie ekspozycji w domu rodzinnym przyjechał aż z Kalifornii. Jest tam profesorem uniwersytetu.

Płakał jak dziecko, płakał też Gocz, ocierał łzy zydronowscy Łemkowie i nawet obecny na uroczystości wicepremier Michał Jagiełło nie krył wzruszenia. Udzielił się ono burmistrzowi gminy Dukla, który w przypływie uniesienia obiecał finansową pomoc muzeum.

Gospo się rozjechali, Gocz został sam. Z braku pieniędzy musiał zamknąć skansen. Mieszkają obok, więc jeśli się go poprosi, otwiera łemkowską zagrodę i oprowadza turystów(...).

Gorące apele, błaganie o pomoc nie przynoszą efektów. Wprawdzie nikt już nie twierdzi, że Łemkowie nie istnieją, ale też nikt nie zamierza im pomagać. Chcą mieć muzeum, no to niech je sami utrzymują. W obojętności wobec kultury łemkowskiej zapomina się, że jest ona częścią składową kultury narodowej. Jeśli zginie strata będzie wspólna. (B.)

"Podkarpacie" Nr 7(85) z 15 lutego 1995.

□ Zydronova, Poland. Zahoroda (The Garden) is the title of new cultural journal for Lemkos in Poland, published by Museum of Lemko Culture, edited by Volodyslav Hraban. The first issue's cover is photo, "In front of the Zydronowa museum". On the back cover is "The Mother of God in Lemko attire", a painting by Vasył Madzelan. Following the introduction is a paragraph by Fedor Gocz, "What shall we take with us". The articles all have an educational and historical character: "Monuments - our concerns and obligations" by I. Pyrcz, "My trip to the Lemko Region" by V. Bama., and "The longest journey" by V. Hraban, about the life and martyrdom of Father Maksym. Also there is an article about the abandoned church in Povoroznyk (Novyj Sancz country) and its icons painted on wood. Teodor Kuzjak discusses ethnic traditions in his essay "On St. John the Baptist Day". Antonij Kroh gives an interesting review of J. Zvolinskij's book A Rhapsody for Lemkos. In the essay "I shall sow love" are touching and moving verses by Laco Samborskij(...).

"New Lemko-Rusyn Magazine" The New Rusyn Times" N3/1994

Gorące lato śmierć i winogrona

(opowiadanie Jana Chowańca cz. 3)

Przyszła wiosna... Stefcia coraz grubsza, z trudem się schylała sadząc ziemniaki. Ocierała spocone czoło i spoglądała za Wasylem, który idąc za pługiem wyorywał skiby. Był blady, słaby i co chwilę przystawał, by złapać oddech. Kaszał. Ale to nie było głównym powodem słabości. Stefcia i Wasyl nie dojadali. Uchowaną świnę, ziemniaki i owies w wyznaczonej wielkości należało oddać jako kontyngent dla zwycięskiej armii, a to co zostało, nie starcało na życie, tym bardziej, że należało odłożyć na zasadzenie i siew wiosenny. Kontyngent tego roku był większy. Wiedzieli, że po śmiały rozmowie z Niemcami w roku ubiegłym, dobiorą się im do skóry. I gdyby nie pomoc sąsiadów, którym przecież też się nie przelewało, prawdopodobnie pomyślały z głodu.

Latem było lej, już nowe ziemniaki można było udłubać, krowy dawały więcej mleka, a i las począł ich żywić. Stefcia, gdy pracy było mniej, zbierała poziomki, w lipcu jagody, a na przełomie lipca-sierpnia - maliny. Grzyby w tym roku obrodziły, toteż zbierała je i suszyła. Boże, gdyby nie było wojny, pobiegłaby do miasta i sprzedała u Żyda. Miałaby pieniądze i kupiłaby Wasylowi lekarstwo, aby tak nie kaszała!

Nie było Żydów; okna wystawowe zabito deskami, szyldy zerwano, mieszkania splądrowano, a ich właścicieli wywieziono gdzieś hen i Bóg raczy wiedzieć, czy jeszcze żyją...

Ale wojna się kiedyś skończy - pomyślała. Tym bardziej, że przeciekały wiadomości z frontu na wschodzie o malejącym impecie wojsk niemieckich. A Ruscy nie tylko zatrzymali ich, ale dają się im coraz więcej we znaki!

W sierpniu Stefcia urodziła syna. Wasyl szalał ze szczęścia. Skakał, przytupywał nogą, nucąc ludowe melodie i co rusz cmokał żonę, to dziecię małe ułożone w kołyse. Nabrał nowych sił i ochoty do życia, pewności siebie - miał syna!

W pierwszą niedzielę września ochrzczono małego w cerkwi i nadano mu imię Piotr, co zdrobniale z lemkońskiego brzmiało - Petruś. Po mszy Wasyl wyprawił skromne, ale jakże radosne przyjęcie. Przyszedł także Stefański z żoną. Jedli upieczone jagnię. Stefcia zrobiła barszczyk i sos z suszonych grzybów. Pod wieczór Wasyl przyniósł gąsiorek z samogonem i wszystkich częstował. Uśmiechały się gęby od ucha do ucha. Ktoś grał na organach. Wasyl porwał Stefcię w tany i dalej hulać po izbie.

- Pust mnia, pust Wasyl - mówiła. - Nie wypada!

Ale inni także skoczyli do tańca, rozbawieni, szczęśliwi, wywijali nogami w rytm "kozaka", to znów "polki".

- Hu ha! Hu ha! - rozległy się w izbie radosne okrzyki. Ha, ha!

Stary Galiszczak z portretu jakby przymykał jedno oko i mówił:

- Mnohaja lita, mnohaja lita!

W czterdziestym czwartym roku Niemcy zagnali miejscową ludność do kopania okopów i rowów przeciwczolgowych. Każdy szedł z niechęcią, ale musiał. Tylko nieliczni rwali się z robotą, by pod koniec dnia otrzymać nagrodę w postaci butelki wódki.

- Gut, gut! - poklepywali Niemcy.

Wasyl spoglądał na nich z pogardą. Bortaków* nigdzie nie brakuje - myślał.

Czuło się, że z Niemcami wnet będzie koniec; front wschodni zatrzymał się na Wiśle, a na zachodzie alianci wylądowali w Normandii i wzywali Francję. W sierpniu wybuchło powstanie w Warszawie i każdy myślał, że wyzwolenie Polski nastąpi w ciągu kilku tygodni, no, może dwóch miesięcy... Ale wyzwolenie nie nadchodziło.

Czasami w nocy do okna zapukali partyzanci z AK, prosząc o strawę. Innym razem rosyjscy spadochroniarze także domagali się poczęstunku i ciepłego odzienia. Wychodząc z izby, jakby w nagrodę mówili, że nadzieję lepsze czasy, bez burzujów i wyżysku. Wasyl lękął się tych przepowiedni. Nie chciał zmian. Chciał żyć tak, jak żyło się przed wojną.

W styczniu czterdziestego piątego roku Rosjanie ruszyli całym impetem! Zaskakując Niemców, przełamali linie oporu i parli na zachód. Wasyl z zadowoleniem przyglądał się, jak niegdyś butna armia uchodziła w popłochu, porzucając niekiedy sprzęt i uzbrojenie. Dwie krowy i konia ukrył w lesie, gdyż bydło z pewnością trafiłoby do kotła na strawę dla zgłodniających żołnierzy.

Wybuchy artyleryjskie słyszać było coraz donośniej od strony Gorlic. Przełęczą w kierunku Słowacji uchodziły w pośpiechu liczne oddziały wojsk niemieckich. Tylko kompania w liczbie trzech plutonów ochraniała tyły i wysadzała, tak jak przed sześciu laty Wasyl, mosty i ważniejsze przejścia na drodze. Co chwilę potężny wybuch rozrywał powietrze i słup ognia wzbijał się w górę ze strzępami płonących belek, a potem z sykiem spadał w zmrożony śnieg.

Nadleciały dwa myśliwce z czerwoną gwiazdą na bokach,

* bortak - z łem. głuptak.

zniżyły lot i ogniem z karabinów maszynowych ostrzelały zaskoczoną kompanię; na drodze zakotłowało od ruchu, wybuchów uszkodzonych pojazdów i żołnierzy oszałamiał ze strachu, próbujących stworzyć obronę przed nieprzyjacielem, który jak jastrząb wyłonił się nagle zza wzgórza, siejąc spustoszenie i śmierć. Myśliwce zatoczyły jeszcze jeden łuk, wzbili się w powietrze i odleciały.

Wasyl przykucnął pod gałęziami świerka i ze zbocza z niewielkiej odległości obserwował to wydarzenie z ogromnym zadowoleniem.

Dobrze - pomyślał - za moją ranę, za złamane żebro, za obitą twarz, za lata biedy i głodu! Dobrze!

Na drodze dopalały się samochody trafione pociskami. Rannych i zabitych załadowano na ocalałą ciężarówkę. Zrobiono pośpiesznie zbiórkę; policzono zabitych i rannych, sporządzono raport i szykowano się do odjazdu.

W czasie gdy Wasyl obserwował całe zajście, młody Bawarczyk ze strzaskanym obojęzkiem i dużą raną postrzałową na plecach modlił się do Boga, by móc wrócić do Monachium i zobaczyć żonę i dwoje małych dzieci i jak przed wojną szyc modne płaszcze i oddawać do sklepu Meichberga... Boże Żydów nie ma!

Bawarczyk przypomniał sobie, jak sam płonącymi pochodniami rozbijał okna żydowskich sklepów, płądrował, niszczył i strwożonych Żydów wyciągał za włosy na ulicę. Nienawidził ich, uważały, że są winni za wszelkie зло, które jest na świecie... Za jakie зло? - próbował dociec. - Co złego uczynili? - Pamiętał ich jako młody chłopiec, zapobiegliwych, drżących o interesy, które prowadzili, i ciągle oszczędzających, oszczędzających... Nie przepili zarobionych pieniędzy, a każdą zarobioną markę, którą dało się odłożyć, przeznaczali na pomnożenie tego, co posiadali. Tak, to w człowieku może rodzić zawiść, tym bardziej, że ci obcy bogacą się w jego kraju! Ale do czasu dojścia Hitlera do władzy nie byli obcy! Więc co się stało, że ich znienawidził?

Przypomniał sobie wodza i jego przemówienia... Skrzywił się z pogardą dla siebie i pomyślał, że ludzie są jak gówno, które daje się urobić przez szalone zapędy polityków w masę, która gotowa podpalić połowę świata w imię nie nowego, doskonałszego ładu, ale dla zaspokojenia ich chorobliwej żądzy panowania nad światem! Próbował jeszcze sobie przypomnieć przyjaciół, stolik w piwiarni i tłustego barmana, i pieniste, chłodne piwo z monachijskiego browaru. Przypomniał sobie jeszcze piosenki, które śpiewali... i nie czuł bólu! Krew wypływała coraz obficiej. Konał.

Drugi ranny, któremu kula utkwiała w brzuchu, co chwilę

tracił przytomność, ale gdy odzyskiwał świadomość, wydawało mu się, że wraca do ukochanego Nowego Sącza, gdzie żyli jego dziadowie od wielu pokoleń.

Wasyl nie mógł wiedzieć o czym myśleli ranni żołnierze. Cieszył się, że Niemcy wycofywali się z jego ojczyzny. Nadchodziła wolność. Coś go ściskało w środku i chciało mu się skakać i piąć ze szczęścia!

W dwa dni po Niemcach nadciagnęli Sowieci: ruchliwi, gadatliwi, szukający wszędzie Germańca. Wasyl przyjął ich gościnnie, nakarmił, a nawet poczęstował samogonem. Nie podobało mu się jednak, że byli zarozumieli, pewni siebie. Wyczuwało się, jakby byli nowymi władcami rzeczywistości i jakby już mieli dyktować, co i jak ma być ustanowione. A gdy mówili mu o nowym porządku, o sprawiedliwości i dobrobycie jaki osiągną budując komunizm, gdzie i on, Wasyl z rodziną przenieść się powinien, ogarnęła go złość i omal nie rzucił patelnią o podłogę... Ale wstrzymał się. Miał tylko pragnienie, by zjedli i wynieśli się jak najszybciej.

Rano wstali, umyli się w zimnej wodzie, zjedli jajka na tuszonce, które znalazły w kurniku i nawet nie dziękując, wyszli na podwórze. Ze stajni wyprowadzili konia i zaprzęgli do wozu. Wasyl przerzążony próbował protestować... Jeden z żołnierzy przyłożył mu pistolet do skroni i dał do zrozumienia, że protest może się tylko źle skończyć.

Nadeszła wiosna, a z nią jeszcze większa bieda; resztkę ziemniaków należało zasadzić, by pod jesień nie przymierać głodem. Jedli tylko zacierkę z mlekiem, raz w tygodniu ziemniaki ukraszone sadłem. Kury co słabo się niosły, nie dostawały ziarna, a krowy cielne i mleka dawały coraz mniej. Natomiast pracować trzeba było ponad siły. Konia nie było, pożyczyc też nie było gdzie, gdyż pociągowe zwierzęta, jak nie zabrała uchodząca armia, to zwycięska rekwirowała bez skrupułów, uważając to niemał za swój obowiązek.

Do licha, cóż w czasie wojny znaczyło życie ludzkie? Nic. Ważny był cel i wola zwycięstwa! I nowy ład niesiony w fanatycznie zarażonych głowach żołnierzy.

Wasyl zrył łopatą zagon pod ziemniaki, a Stefcia motyką tworzyła grzedy; wsadzała w nie bulwy. Z niepokojem spoglądała na męża, który z dnia na dzień był słabszy, bledszy i mizerniejszy. Kaszała. Coraz częściej dławiał się i spluwał krvią.

Pod wieczór wracali do domu. Wasyl jeść nie chciał, tylko kładł się na łóżko i dyszał ciężko. Przyniosła mu ciepłe mleko i karmiła jak niemowlę. Patrzyła strokana i wycierała zimny pot z czoła męża. Wasyl umrze... - myślała. - Boże, Wasyl nie umrze!

Wasyl nie może umrzeć!

Patrząc przez okno zobaczyli jak w przez podwórze w ich stronę idzie rosyjski żołnierz, aby po raz kolejny namawiać, by wyjechali do kraju szczęliwości, jakim miał być Związek Radziecki.

Wasyl zerwał się z posłania i uchwycił żonę za rękę.

- Prysiahnyj - nalegał błagalnie - prysiahnyj, że nykoly odtąd ne pidesz, chocby po moji smerty. Tu my rodzeni i tu nasza zemla!

- Prysiham - odpowiedziała stanowczo.

Przetrzymali przednówka, nadeszło lato. I chociaż wydawało się, że z Wasylem jest już całkiem źle, chłop w lecie nabrał nowych sił, cera stała się bardziej śniada, opalona od słońca. Mniej kaszała. Niektoří mówili, że z Wasyla wyszły suchoty. Stefcia w to nie wierzyła. Przeczuwała, że jesienią znowu będzie gorzej, toteż co tylko czasu wolnego znalazła, biegła do lasu po borówki, a rano sprzedawała je na targu w mieście. Ciulała grosz do grosza i odkładała na lekarza i tajemnicze nowe lekarstwo, które potrafi uleczyć tę groźną chorobę. Wydawało się, że wszystko będzie dobrze...

Któregoś dnia Wasyl kosił koniczynę i bardzo się spoczął. Nadciągnęła burza z piorunami i przemoczyło go do suchej nitki. Do domu wrócił w gorączce. W nocy mającyły, rano z trudem rozpoznał żonę. Stefcia załamywała ręce. Robiła zimne okłady, wargi zwilżała herbatą z lipy, nacierała go, modliła się do Boga... Nic nie pomogło. Pobiegła po Augustyńską, która znała się na chorobach i nie jednemu pomogła. Postawiły bańki. Chory pociągnął się, oddychał ciężko, jakby mu na piersi złożono ciężki kamień. Widząc, że nie ma poprawy, postano po księdza, który niebawem przyszedł, namaścił chorego olejami świętymi i zapaloną świecę włożył w skostniałe dłonie. Około drugiej po południu Wasyl zmarł. Na pogrzeb przyszła cała wieś i obydwaj księża: polski i łemkowski. Odprowadzili na cmentarz biedaka w drewnianej trumnie bez ozdób. Modlili się i płakali. Każdy chciał ponieść chude ciało, w którym umilkło ubogie ale wielkie serce.

Jan Chowaniec (c. d. n.)

W kolejnym numerze "Zahorody" znajdziecie Państwo ostatnią część opowiadania, w jakiej autor opisuje dramatyczny moment wysiedlenia ludności łemkowskiej z... (zdradzimy, że akcja ma miejsce w Tyliczu), w którym żyli od wieków. (red)

Spis treści – 3MIST

Do czytelników str.....	4
Jarnyj den moho dityństwa - Nadijka.....	6
"Otworitsia carski worota" - Marko Postiš-Jaruha.....	9
Cerkiew w Kwiatoniu - (L.S.).....	13
Korotka istoria sel'a Kwiatoń - Ihor Pyrcz.....	13
Jak na Lemkowyni budowały chyžu - Laco Samborski.....	16
Nikifor - Drowniak - Włodysław Graban.....	19
Nikifor Krynicki - Wiesław Preiss.....	27
Notyfor - Paweł Stefanowski.....	28
Nikifor - Julian Klamerus.....	30
Drowniak - Wołodysław Hraban.....	31
Wsiady klycze nasze - Wanio Mlynar.....	32
Cerkwa w Nyżniomu Komarnyku - Mykoła Muszynka.....	34
Narodny prysliwie, wiruwania	36
Lemkiwska kuchnia - Stefan Choroszczak.....	40
Zerno, Mlynec - Jarosław Zwoliński.....	41
Zmiany na mapie - czy tylko? - Wiesław Preiss.....	42
O nowym piśmie kulturalnym Łemków - Tadeusz Łopatkiewicz.....	43
Z listów i gazet.....	44
Gorące lato, śmierć i winogrona - Jan Chowaniec.....	48

Культура и памятки Лемків в Польши
Kultura i zabytki Lemków w Polsce

три місяцьник - kwartalnik

Wydaje: Muzeum Kultury Lemkowskiej w Zyndranowej
Выдає: Музей Лемківської Культури в Зиндранові

Wydaje: Muzeum Kultury Łemkowskiej w Zyndranowej.
Redakcja Władysław Graban; współpraca techniczna Piotr
Klinkowski. Skład i łamanie: "Zahoroda". Korekta: OME.

Stale współpracują: Jan Chowaniec, Teodor Kuziak, Seman
Madzelan, Wasyl Madzelan, Mykoła Muszynka, Igor Pyrcz, Michał
Sandowicz, Zbigniew Siatkowski, Jarosław Zwoliński, Anna i Piotr
Wirchniańscy.

Adres do korespondencji: 33-380 Krynica, ul. Stara Droga 39,
tel. 0-18 71-27-63. Adres Muzeum Kultury Łemkowskiej: Zyndranowa 1
38-454 Tylawa k/Dukli. Konto: BS w Dukli Nr 680-2711-1.

Redakcja nie zwraca nie zamówionych materiałów, zastrzega sobie
prawo skracania materiałów oraz wpisywania ich własnymi tytułami.
Redakcja nie musi utożsamiać się z poglądami prezentowanymi w
publikowanych materiałach.

ZAKŁAD POLIGRAFICZNY
almar s.c.

33-340 STARY SĄCZ ul. Cesarszczyka 2, tel. (0-18) 46-12-73

**POLECA USŁUGI W ZAKRESIE
DRUKU WIELOBARWNEGO**

wizytówki ♦ papiery firmowe
ulotki reklamowe ♦ książki
druki akcysejadowe ♦ foldery
katalogi ♦ prospekty ♦ broszury
zaproszenia ♦ etykiety ♦ metki

Druk: Z. P. „almar” 33-340 Sraty Sącz ul. R. Cesarszczyka 2, tel. /0-12/ 46-12-73